

Muhtemel Gelecekler

Sanat, Kültür ve Siyaset Alanında
Güncel Tartışmalar

Muhtemel Gelecekler:

Sanat, Kültür ve Siyaset Alanında Güncel Tartışmalar

Proje Ekibi

Bilge Işık, Övgü Gökçe Yaşa, Diyarbakır Sanat Merkezi

Deşifre

Öykü Tanışman

Görsel Tasarım

Arıcan Paker

Proje Destekçisi

Türkiye Fransız Kültür Merkezi (Institut de Français de Turquie)

Teşekkürler

Asena Günal, Latife Uluçınar, Anıl Derkuş, Bircan Polat

Ekim 2023, İstanbul

Muhtemel Gelecekler:

Sanat, Kültür ve Siyaset Alanında Güncel Tartışmalar

Kasım - Aralık 2021

Program Başlıkları ve Konuşmacılar

Açılış: Felaket, Korku, Umut: Distopyadan topyaya
Muhtemel Gelecekler

Evren Balta, Tanıl Bora

Hakikat: Tarih, zne, Adalet

Ferda Keskin

Antroposen: Kavramlar, Kaygılar, İmkânlar

Sibel Yardımcı

İnsan Merkezliliği Filmlerle Yeniden Düşünmek:
Hayvanlarla Karşılaşmalar, Başka Görme Biçimleri

Özlem Güçlü

Dünyada ve Türkiye'de Siyaset ile Sanat İlişkisi: 1945
Sonrasından Bugüne Temel Dönüşümler

Erden Kosova

Kapanış: Gelecek Hemen Şimdi: Somut topyalar
Aracılığıyla Muhtemel Geleceklere Bakmak

Bengi Akbulut, Zeynep Kadirbeyoğlu

İÇİNDEKİLER

Sunuş	6
Felaket, Korku, Umut: Distopyadan Ütopyaya Muhtemel Gelecekler	9
Gelecek Hemen Şimdi: Somut Ütopyalar Aracılığıyla Muhtemel Geleceklere Bakmak	31

2002 yılında Anadolu Kültür'ün kuruluşunun hemen ardından İstanbul ve Diyarbakır'dan kültür sanat ve sivil toplum insanların katılımıyla hayata geçen Diyarbakır Sanat Merkezi, 20. yılına girerken, felsefe, kültür sanat ve sivil toplumun kesişim noktasında yer alan çevrimiçi bir program düzenledi. **Muhtemel Gelecekler: Sanat, Kültür ve Siyaset Alanında Güncel Tartışmalar Programı**'nda, 2020 sonrasında dünya genelinde içerdiği aciliyetlerle tarihsel bir kırılmaya işaret eden, toplumsal, ekonomik ve ekolojik krizlerin tanımladığı güncel durumdan yola çıktık. Program salgın sürerken, farklı disiplinlerde süregiden tartışmaları ilişkilendirerek muhtemel gelecekleri anlamlandırmaya çalışan, kültür sanat, sivil toplum ve siyaset gündemlerinin kesişim noktalarına bakan bir konuşma ve kapalı seminer programı olarak tasarlandı. Anadolu Kültür işbirliği ve Türkiye Fransız Kültür Merkezi desteğiyle gerçekleşen **Muhtemel Gelecekler** programı Kasım-Aralık 2021 boyunca, çevrimiçi olarak canlı gerçekleşen iki açık konuşma ve dört kapalı çevrimiçi seminerden oluştu.

Muhtemel Gelecekler programını, DSM'de bugüne dek yerel, bölgesel, ülke genelinde ve uluslararası ortaklarla gerçekleştirilen binin üzerinde etkinliğin kaydını yeniden oluşturduğumuz arşiv düzenleme çalışmasına paralel olarak geliştirdik. 2000'lerin başından itibaren DSM'de kültür sanat, toplumsal düşünce ve siyaset alanında yapılan tartışmaların ve üretilen çalışmaların kendi içinde kurduğu hafızaya bakmak, geleceğe dair olasılıkları gözden geçirme ihtiyacını doğurdu. Uzun zamandır düşündüğümüz, merak ettiğimiz, tartışmaya açmak istediğimiz konuları ele almak üzere tasarladığımız bu programla, salgın ikliminin getirdiği görece kapalı bir dönemde "muhtemel gelecekler"le ilgili düşünme sürecimizi paylaşmak istedik. Yıllar içinde kültür sanatın merkezlerinden biri olarak konumunu her tür politik olumsuzluğa karşın güçlendiren Diyarbakır'da düşünsel tartışmalara geçmişte olduğu gibi bugün de katkı sunarken, bu tartışmaları daha geniş bir diyalogun ve bilgi birikiminin parçası yapmayı önemli görüyoruz.

Programın başlığında yer alan sanat, kültür ve siyaset alanlarında mevcut durumu tanımlayan başat unsur çoğu güncel kaynakta bir sıkışma ve kriz olarak tarif ediliyor.

Bunların ekonomik, doğal, siyasi nedenleri ve sonuçları da günlük hayatımızdaki sıcak gelişmelerle her dakika bize hatırlatılıyor. DSM ve Anadolu Kültür olarak bu programı tasarlarken özellikle salgın, göç ve iklim krizi ile birlikte varlığını yoğun olarak hissettiren kırılmalara referansla şu sorulardan hareket ettik: Geçmiş geleceğe bağlayan hangi kavramlar ve tartışmalar devam eden dönüşümleri ya da radikal değişiklikleri anlamlandırmamıza katkı sağlayabilir? Kültür sanat, sivil toplum ve siyaset alanında düşünen, üreten insanlar ve kurumlar olarak fiziksel açıdan zorunlu uzaklaşmalar yaşadığımız bir dönemde, ortak sorularımız için ortak bir tartışma kanalı açabilir miyiz? Muhtemel gelecekleri düşünürken farklı disiplinlerden beslenen bakış açılarıyla mevcut kaygı ve belirsizlikleri aşan bir yaklaşım üretilebilir mi?

Bu sorular etrafında Kasım ve Aralık 2021’de iki açık çevrimiçi etkinlikte Muhtemel Gelecekler’e dair soruları DSM’nin youtube kanalında ele aldık. Bu iki etkinliğin arasında, 4 hafta boyunca ise Diyarbakır ve çevresinde yaşayan, yine bu alanların kesişiminde düşünen ve üreten 40’ın üzerinde katılımcıyla kapalı bir çevrimiçi seminer dizisi gerçekleştirdik. Ferda Keskin, Sibel Yardımcı, Özlem Güçlü ve Erden Kosova’nın yürütücülüğünü üstlendiği bu seminer dizisinde, küresel bir çerçevede tarif edilen türlü krizleri farklı kültürel ilişkilerin, üretim pratiklerinin ve siyasi yaklaşımların merkezlerinden biri olmayı sürdüren Diyarbakır’dan ve komşu şehirlerden bir katılımı ele almaya çalıştık. Bu çevrimiçi yayında, seminer giriş bölümlerini ve açık çevrimiçi konuşmaları izleyebileceğiniz DSM’nin youtube kanalında yer alan videolara ek olarak, programın çatısını oluşturan soruların programın başında ve sonunda tartışıldığı iki açık etkinliğin özet metinlerini bulabilirsiniz. Evren Balta ve Tanıl Bora’nın katılımıyla **Felaket, Korku, Umut: Distopyadan Ütopya Muhtemel Gelecekler** başlığı altında yürüttüğümüz açılış tartışmasında, dünyayı bekleyen yeni gelişmelere dair çeşitli okumalar ve değerlendirmeler geniş bir çerçevede ele alındı.

Programın kapanış tartişması olarak tasarladığımız **Gelecek Hemen Şimdi: Somut Őtopyalar aracılığıyla Muhtemel Geleceklere Bakmak** başlıklı konuşmada ise, Bengi Akbulut ve Zeynep Kadirbeyoğlu, mevcut tahayyul ve pratiklerin ağtığı olasılıkları, ucu açık geleceklere tartişırken ‘‘Bugunden bakarak muhtemel geleceklere dair kolektif hayal gucunu kiskirtmanın imkani var mı?’’ sorusunu tartişiyorlar.

Muhtemel Gelecekler: Sanat, Kiltur ve Siyaset Alanında Guncel Tartismalar Programı ile ele almaya calistigimiz tartismaların gelecekte bugune bakarken bu donemi anlamlandırmak icin zengin bir fikirsel arka plan sunmasını umut ediyoruz.

Felaket, Korku, Umut: Distopyadan Ütopyaya Muhtemel Gelecekler

Övgü Gökçe Yaşa:

Herkese merhaba, Diyarbakır Sanat Merkezi'nin 2021 yılında düzenlediği son program olan Muhtemel Gelecekler: Kültür, Sanat ve Siyaset Alanında Güncel Tartışmalar programına hoş geldiniz. Öncelikle bu açılış etkinliğinde bizimle birlikte olmayı kabul eden sevgili Evren Balta ve Tanıl Bora'ya ve destekçimiz Fransız Kültür Merkezi'ne teşekkür etmek istiyorum.

Kültür sanat alanında çalışan pek çok kurum gibi biz de salgının beraberinde getirdiği bu kapalı dönemde kendi arşivimize yönelik kapsamlı bir çalışma yürütürken biraz içimize dönmüş olduk ve yıllar içinde kültür sanatın merkezlerinden biri olma iddiasını sürdüren Diyarbakır'da tartışılmış kavramları, konuları gözden geçirme imkânı bulduk. Hepimizin farklı alanlarda gelecek kaygısını paylaştığı, dünya geneli için bir tür kriz durumu olarak tarif edilen bir paradigma dönüşümünün ortasında bütün bunları konuşabileceğimiz bir tartışma programı düzenlemeyi düşündük. Kültür, sanat sivil toplum ve siyaset alanında düşünen, üreten insanlar ve kurumlar olarak fiziksel açıdan zorunlu uzaklaşmalar yaşadığımız bir dönemde ortak sorularımız için tartışma kanalı yaratabilir miyiz, sorusundan hareket ettik. Muhtemel Gelecekler programı bu sorular etrafında bugün bu açılış etkinliğiyle başlıyor.

Şimdi bugünkü etkinliğin çerçevesinden biraz bahsetmek istiyorum. Çok geniş ölçekli ve aslında bütün insanları etkisi altına alan bir kriz durumunu tarif ettik. Bizlerin kültür sanat profesyonelleri olarak kendi alanlarında yakından yaşadığı ama toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda da çok ciddi anlamda kendini hissettiren doğal afetlerin ve iklimin durumunu sürekli konuştuğumuz, demokrasinin ortaklık anlatısının yitirilip yitirilmediğine dair tartışmaların tekrarlandığı ve hem de aynı sınırlar içindeki eşitsizliğin giderek arttığı, toplumsal kutuplaşmanın ve nefretin büyüdüğü bir kriz ortamıyla karşı karşıyayız. Böylesi bir dünyada hayal gücümüzü insan eyleminin ve yaratısının dehşetini kavrayabilecek düzeyde nasıl geliştirebiliriz?

Bunlar Evren Balta ve Tanıl Bora'yla bu tartışma programını düşünürken hazırladığımız çerçeve ve onun beraberinde getirdiği sorular. Bu zamanın izdüşümü olan felaket, korku ve umut duyguları nelerden besleniyor ve ne tür kesişimsellikler yaratıyor? Bizi bekleyen muhtemel geleceği ya da gelecekleri nasıl yeniden şimdinin içinde kurgulayabiliriz? Distopya ve felaket eğer bugüneyse, gelecek umudun alanı olabilir mi gibi konuları konuşmaya başlıyoruz.

Hemen konuşmacıları tanıtmak istiyorum. Aslında pek çoğunuz tanıyorsunuz. Çok mutluyuz bu akşam bu programa birlikte başladığımız için. Evren Balta, Özyeğin Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Doktorasını siyaset bilimi üzerine CUNY The Graduate Center'dan, yüksek lisans derecelerini Uluslararası İlişkiler üzerine Columbia Üniversitesi ve Sosyoloji üzerine ODTÜ'den, lisans derecesini de Uluslararası İlişkiler üzerine Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nden aldı. Çalışmaları karşılaştırmalı siyaset, siyasal şiddet, güvenlik, dış politika, vatandaşlık ve ulus ötesi siyaset alanlarına yoğunlaşıyor. Tanıl Bora, 1963'te Ankara'da doğdu. İstanbul Erkek Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'ni bitirdi. 1984-88 yılları arasında haftalık haber dergisi Yeni Gündem'de gazetecilik yaptı. 1988'den beri İletişim Yayınları'nda araştırma inceleme dizisinin editörlüğünü yürütüyor. 1989 yılından beri düzenli yazdığı aylık sosyalist kültür dergisi Birikim'in 2012'de yayın koordinatörlüğünü üstlendi. Ağırlıklı çalışma alanı Türkiye'de siyasal ideolojiler. Bu konuda yayınlanmış çok sayıda kitabı bulunuyor. Sözü Evren Balta'ya bırakıyorum.

Evren Balta:

Merhabalar. Davetiniz için çok teşekkürler. Hem ilk konuşmayı yaparak bu güzel konudaki çerçeveyi kurma imkânının bize verilmiş olması, hem de Diyarbakır Sanat Merkezi ve Anadolu Kültür'le ortak bir şey yapıyor olmak benim için çok anlamlı. Söyleşiye biraz geçmişten başlamayı düşündüm. Krizden, her şeyin değiştiği, dilimizin değiştiği, kültürel değerlerin değiştiği bir dünyadan bahsettik. Aslında herkes kendi içinde bulunduğu dünyanın ve dönemin büyük bir değişim ya da kriz dönemi olduğunu düşünüyor. Ne dönüşüm, ne değişim, ne de kriz bize ve sadece bugüne ait. Zaman kapsülüne binip geriye dönüş yaptığımızda, 19. yüzyılın içinden bakan düşünürler de dünyanın tamamen değiştiğini düşünüyorlardı.

En bilindik örnek Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'sunun ünlü paragrafıdır; "Tüm yerleşmiş ilişkiler, doğurdukları etki, değer yargıları ve görüşlerle birlikte dağılıyor. Bütün sabit ilişkiler çözülüyor. Eski, yeniye açıklayamaz hale geliyor. Bildiğimiz kavramlar bugünkü dünyayı anlamlandırmakta yetersiz kalıyor. Çok büyük değişimlere gebe, olağanüstü bir zamandan geçiyoruz."

Gerçekten de olağanüstü bir zamandan geçiyorlardı. 19. yüzyılın sonu, kentleşmenin inanılmaz boyutlarda arttığı, kapitalizmin yerleştiği, ulus devletin inşa edildiği, imparatorlukların çöktüğü bir dönemdi. Bu süreç, 20. yüzyılın başında daha da hızlanacaktı. Ama aynı zamanda bu dönem yani 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başı, hem felaketlerin hem de umudun dönemi idi. İkisinin bir arada bulunduğu ve birlikte nasıl yaşayacağız sorusunun hem toplumsal hareketler hem sıradan insanlar hem de düşünürler tarafından sıkça sorulduğu bir dönemdi. "Yeni bir dünya mümkün mü?" "Bu yeni dünyanın mümkünlüğünün temel parametreleri nelerdir?" "Sömürüyü, eşitsizliği nasıl ortadan kaldırmamız?" sorularının sorulduğu, ütopyik imgelemenin bu dünyayı altüst eden değişimlerle birlikte çok güçlü bir biçimde toplumsal hareketlerin tam da odak noktasına yerleştiği bir dönemdi.

Neden bunu anlatıyorum? Çünkü 21. yüzyılda yine aynı şeyi söylüyoruz. Aslında Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'da yazdığı şeyi büyük bir oranda başka kelimelerle tekrarlıyoruz. Tüm yerleşmiş ilişkilerin değiştiğini, doğurdukları eski değerlerin yargılarla ve görüşlerle birlikte çözülüp gittiklerini söylüyoruz. Bir farkla: ütopyik imgelemimizi felce uğratan bir gelecek tasavvuru olmadan ya da bu gelecek tasavvurunu büyük oranda distopyik bir imgeleme bırakarak söylüyoruz bunları. 20. yüzyıl, teknolojik değişimlerin kentleri ve tüm dünyayı değiştirdiği, bütün ilişkileri yerinden çıkardığı bir dönemdi. Ama aynı zamanda Sovyet Devrimi'nin, antifaşist hareketlerin de dönemi idi. Bu dönemin temel pratiği olan ulus inşası her ne kadar beraberinde pek çok şiddet, dışlama pratiği getirmiş olsa da, bir ortaklık zemini, bir umut, gelecek varsayıyordu.

Bugün yaşadığımız çağa haksızlık yapmak istemiyorum, bir sürü fikrin de yeşerdiğini biliyorum. Ama ütopyik geleceğin çökmesi anlamında 1989'u, sosyalizmin çöküşünü veya duvarın çöküşünü bir dönüm noktası olarak ele almak gerek.

Bu dönüm noktasının hem bizim 20. yüzyıla dair geçmiş anlatımızı değiştirdiğini hem de geleceğe dair bizi dilsiz ya da ortaklık imgelemi konusunda kelimesiz bırakmış olduğunu düşünüyorum.

Bu dönüm noktasında bütün bir 20. yüzyılın toplumsal hareketleri bir “kurban” imgesi üzerinden okunmaya başlandı. Mücadele değil Gulag, antifaşist hareketler değil Holokost 20. yüzyılın ana tarihi haline geldi. Oysa 20. yüzyıl her ikisiydi de. Hatta 20. yüzyılın içerisinde bakanların 20. yüzyılı büyük oranda antifaşist hareketlerin, Sovyet Devrimi mücadelesinin ve direnişin de yüzyılı olarak gördüğünü biliyoruz. Aslında geçmişini bir umut çabası olarak okumamak, biraz o anda umudu kaybetmiş olmamızla ilgiliydi.

Geleceği bir endişe yumağı haline getiren, bizi bu distopik evrene hapseden bir moment buysa temel başka bir moment de 2000’li yılların başında ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareketlerdir. “Kentleri işgal et” ya da “%1’e karşı %99’uz” diyen 21.yüzyılın ilk toplumsal hareketleri bir yenilgiye uğradılar. İtiraz ettikleri şeyin karşısına ne koyacaklarını bulamadılar. 2011 Devrimlerinin, Arap Baharı’nın diktatörleri devirirken yerine ne koyacağı konusunda dilsiz kalması da örnek olarak verilebilir. Son 10 yılda Suriye iç savaşı, mülteci krizi gibi olaylarla büyük bir geri çekilme yaşandı hem yakın çevremizde hem de Avrupa’da. Burada bu olaylar karşısında kurumsal Batı’nın kendi normatif merkezini kaybettiğinin altını çizmek lazım.

Bu iki momente kapitalizmin çözülüşünü eklemek gerekiyor resmi bütünlüklü görmek açısından. Kapitalizm/liberalizm de kendi içerisinde 20. yüzyıl boyunca kısıtlı da olsa hem yeniden dağıtım hem piyasa üzerinden yükselebilmek hem de demokrasi üzerinden katılım vaat ediyordu. 21. yüzyıla girerken bu vaatlerin de tamamı çöktü.

Bizim de toplantıyı konuşurken tartıştığımız şeylerden birisiydi; popülizmin, demokrasi karşıtlığının yükselişe geçtiği, demokrasinin kendi kapsayıcılığını yitirdiği, sadece seçimlere indirildiği ve Batı merkezli kapitalist ütopyanın da aslında çok aşındığı bir dönem bu dönem. Öyle bir döneme girdik ki sanki geleceksiz bir dünyanın içerisindeyiz. Üstelik bu yeni dönemde kapitalizmin içsel krizlerine, temsil krizine iki büyük kriz daha eklendi.

Bunlardan bir tanesi bizi geleceksiz bırakan iklim krizi. Ben buna genelde Mad Max'in dünyası diyorum. Bütün kaynakların tükendiği, suya, havaya vs. erişimin artık mümkün olmadığı ya da bu kaynakların çok küçük bir grubun elinde olduğu, türlerin yok olduğu ve artık "Nasıl yaşamalıyız?" sorusunun yerini "Yaşayabilecek miyiz?" sorusuna bıraktığı ve siyasal hareketlerin de ortaklık üstünden değil "yaşamalıyız, yaşamaya devam etmeliyiz" gibi çok temel bir ülkü üzerinden devam ettiği bir korku dünyası. Bu korku dünyasının, yaşamdaşlık, ortaklık üstünden son dönemde yeniden bir imgeleme yol açtığını da söylemek mümkün. Ancak bu imgelemenin itici gücünün umuttan ziyade gelmekte olan felaketi engellemek üzerine kurulu olduğu bir durumdan bahsetmek mümkün.

İkinci olarak da hem umudun hem korkunun iç içe olduğu, teknolojik krizden bahsedebiliriz. Teknolojik kriz bir yandan ana akım siyasetler ya da iklim krizini küçümseyen siyasetler tarafından ekolojik krizin çözümü olarak öne sürülürken öte yandan da emeğin yani insanın lüzumsuzlaşması, insanın varlığının anlamlı olmadığı yeni bir dünya anlamına geliyor. Kimileri bunun, sömürünün dünyasından artık emeğin lüzumsuz hale geldiği bir dünyaya doğru bir geçiş olduğunu ifade ediyorlar.

Bu iki kriz aslında "Nasıl yaşamalıyız?", "Ortak yaşam nedir?" sorusundan, "Yaşayabilecek miyiz?" sorusuna odaklı bir dünya demek. Bu geleceksiz olma haline verilen yanıtlardan bir tanesini sağ popülist hareketler veriyorlar ve genel olarak "Biz dünyayı ancak kaybettiklerimizi yeniden inşa ederek sağaltabiliriz" diyorlar. Aileyi ve ona dair değerleri yeniden inşa ederek, milliyetçilik, ulus vs. gibi değerleri yeniden kurarak ya da din gibi örgütleyici pratikleri geri çağırarak yanıt veriyorlar. Bu aslında eklektik bir muhafazakâr kokteyl ile küreselleşmeyi yeniden düşünme arzusu. Yani sağ popülizmi, bu büyük tehdit ve geleceksizliğe dair bir tür reaksiyoner okuma olarak da görmek mümkün.

Yine ana akımdan gidersek bir diğer yanıt da Biden'ın çevre adaleti, Avrupa'nın Yeni Yeşil Uzlaşma dediği, iklim krizine kapitalizm içerisinde yanıt arayan bir gelecek tasavvuru. Bu gelecek tasavvurunun aslında bir tür kapitalist restorasyon yani kapitalizmin eriyen orta sınıfları yeniden sistemin içerisine çekerek eşitsizlik meselesini, iklim üzerinden kalkınma projeleri yoluyla gündemine alan bir çerçevesi var.

Kapitalizmin kendi içindeki o birikim krizini iklim ve korku üzerinden okuyan, yeni bir tür restorasyonla çözmek isteyen bir çerçeve.

Yani geleceksizliğe karşı ana akımın içerisinde bir tür uzlaşma önerisi güçleniyor. Ama hem popülizmin hem Yeni Yeşil Uzlaşmanın en temelde sormadığı sorulardan bazıları piyasanın dağıtıcı gücü ile ilgili. İlişkilerin içerisindeki ortak aklın ya da temel siyasal birimlerin nasıl kurulacağı, Yeni Yeşil Uzlaşmanın yaratacağı yeni tipte eşitlikler ve sömürü mekanizmalarının nasıl siyasal tartışmanın gündemine oturacağı belirsiz.

Ben burada bırakayım, sorulan sorularla ya da Tanıl'ın konuşması üzerinden başka tür geleceklerin nasıl tasarlanabileceğini tartışabiliriz diye düşünüyorum. Sağ olun.

Övgü Gökçe Yaşa:

Çok teşekkürler. Güzel bir başlangıç oldu. Buradan devam edelim. Sonra hep birlikte ortak noktaları ve yapmak istediğiniz ekleri ele alabiliriz. Tanıl Bora söz sizde.

Tanıl Bora:

Ben de davetinize çok teşekkür ederim. Diyarbakır'a gelerek Diyarbakır Sanat Merkezi'nde etkinliklere katılma fırsatı da bulmuştum. Hepsini güzel hatırlıyorum. Öncelikle önümüzdeki zamanda yine buna fırsatımız olsun dileğiyle başlamak istiyorum, Diyarbakır Sanat Merkezi'nin ve Anadolu Kültür'ün daha yirmi yıllarca, otuz yıllarca ömrü olsun. Ben de Evren gibi bir Marx selamıyla başlamak istiyorum. Marx'ın kulağınıza çalınmış olabileceğini düşündüğüm bir sözü vardır; "Kapitalizm, gölgesini satamayacağı ağacı keser." Zamane kapitalizmi yani neoliberalizm evresindeki kapitalizm, ağacı kesiyor evet ama gölgeyi de satıyor, o kestiği ağacın yerine dikeceğini vaat ettiği ama dikmediği ağacı peşin olarak satıyor, kredilendirerek satıyor. O kesme sahnesinin filmi yapıp satıyor, baltayı satıyor. Yani Marx'ın hayal edebileceğinden çok daha azgın bir kapitalizm var diyebiliriz.

Metalaştırma kapasitesi olarak Marx'ın teoride hayal ettiği ile ilgili bir problem yok belki ama hayal edebileceğinden de öteye gitmiş bir döngü görüyoruz. Rosa Luxemburg'un 20. yüzyılın başlarında söylediği meşhur slogan "Ya sosyalizm ya barbarlık" herhalde onun dönemi de dahil hiçbir zaman bu kadar bariz olmamıştı. Mad Max gibi felaket filmlerine atıfta bulunarak da bunu hayal edebiliriz. Dünyanın kalmayacağı bir orta vadeli gelecek birçok bilim insanı için gayet gerçekçi görünüyor.

Peki, içinde bulunduğumuz bu çoklu kriz durumu nereye doğru evrilecek? Ben bununla ilgili çok radikal olmayan, devrimci iddialar taşımayan, tersine reformist ve temkinli bazı tasarımları aktarmaya çalışacağım. Bugünkü durumu epeyce bilgili ve gerçekçi bir şekilde okuduğumu düşündüğüm ve iddiaları itibariyle de kapitalizmi uzun vadede aşmayı ama kısa ve orta vadede kapitalizmi öncelikle frenlemeyi, kontrol altına almayı, ehlileştirmeyi ve sınırlamayı hedefleyen düşünürlerin ve iktisatçıların neler tasarladığını biraz özetleyerek bir tablo çizmeye çalışacağım. 20. yüzyılın iki büyük düşünürü Keynes ve Polanyi, kapitalizmi sevmeyen ama onu alt etmenin çok kolay olmadığını düşünerek onu frenlemeye azmetmiş ve bunun etrafında büyük teorilerini kurmuş iki büyük düşünür. Onların ardıllarının düşüncelerini özetlemeye çalışacağım. Bana gerçekçilik dozu yüksek ve üzerinde tartışmaya değer görünüyor. Bu insanlar bizim bir post neoliberal pat aşamasında olduğumuzu dile getiriyorlar. Yani neoliberalizmin hakimiyeti sona eriyor ama henüz onun yerine başka bir rejim kapitalizm içinde de olsa gelmedi. Bir denge durumu var. Ama neoliberalizmin artık gerilediği ve yenildiği, sürdürülemez hale geldiği ortada. Covid-19 salgınına da deglobalizasyon sürecini hızlandırması açısından bu gerilemeye bir örnek olarak görüyorlar. Yani globalleşme sürecinin ortadan kalkmadığını, fakat en yüksek zirvesinden aşağı indiğini ve önümüzdeki dönemde de giderek gerileyeceğini düşünüyorlar. Bu, globalleşme ortadan kalkacak anlamına gelmiyor ama özellikle salgın dersleriyle bunun etkilerini günbegün Batı gazetelerinde de görüyoruz. Örneğin meşhur global tedarik zincirlerinin sorgulanmaya ve sökülmeğe başlamasıyla ilgili yakında bir haber okudum; Almanya'nın dünyanın üçüncü büyük domuz üreticisi ülkesi olması ama o domuzun yarısını ihracat üzere üretmesi ve o ihracatın da büyük bölümünü Çin'e gerçekleştirmesi.

Bunlar çok uzun ve karmaşık tedarik zincirleri. Bu durum dünya üzerindeki seyyariyeti de mal, meta ve emek gücü sarfiyatını da ve elbette karbon salınımını da olağanüstü artıran hem de ekonomileri her kriz durumunda kırılganlaştırdığı ortaya çıkan bir durum. Bu bariz bir şekilde sorgulanmaya başlandı ve bu zincirlerin ufak ufak sökülmeğe başlandığına, görece daha korumacı ve ulus devlet ölçeğindeki ekonomilere ve bölgesel ölçekteki iktisadi çevrimlere doğru gidileceğine dair güçlü işaret ve öngörüler var.

Bu analizi yapan yeni Keynesçi ve Polanyici düşünürler ve iktisatçılar, bu öngörüü destekliyorlar ve istedikleri şeyin gerçekleşmekte olduğunu da düşünüyorlar. Bu öngörüde, merkezî yerde duran hususlardan biri de ulus devletlerin yeniden güçlenecek olması. Ulus devletlerin ulus üstü otoritelere, birtakım uluslararası kuruluşlara devrettikleri yetkileri geri almaya başlayacakları öngörüülüyor. Bu kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonyal, emperyal niteliğinin yavaş yavaş sönümlenmeye başlamasıyla da alakalı görünüyor. Ulus devletlerin finans üzerindeki hükümlerinin güçleneceği ve global yapıların 10-15 yıl önce çıktıkları zirveden ulus devlet temelli ve bölgesel ilişki ağlarına doğru döneceği fikri yer alıyor. Keynesçi ve Polanyici düşünürlerin burada özellikle olumlu ve önemli gördüğü etken siyasetin, siyasal tercihlerin iktisada hükümran olması. Yani ekonominin, piyasaların, doğal afet gibi önüne geçilmez, müdahale edilmez adeta bir ilahi güç gibi görülmekten çıkması ve iktisadi tercihlerin siyasi olarak karar verilen konular olduğu kabulünün yeniden güçlenmesi. Tekrarlarsam, böyle bir gidişat olacağını hem öngörüyorlar hem de bunu doğru buluyorlar. Siyasetin iktisada öncel hale gelmesi aynı zamanda kapitalist sistemin dinamiklerinin de alınabileceği kadar kontrol altına alınması demektir. Buna bağlı olarak da hem öngördükleri hem destekledikleri gelişme; ulus devletlerin güçlenmesiyle birlikte bu devletlerin kendi içlerindeki siyasi ve iktisadi yapıların artan oranda adem-i merkezîleşmesi ve yerelleşmesi fikri. Hem uluslararası ilişkilerde hem devletlerin iç siyasi yapılarında bu adem-i merkezîleşmeye bağlı olarak federalleşmenin güçlenmesi. Adı resmen federasyon olsun olmasın, federatif diyebileceğimiz ilişkilerin tikel, özgür, yerel, bölgesel iktisadi yapılara, siyasi ilişkilere, kültürel ve etno kültürel yapılara daha hürmetkâr, onların kendi özgür gelişme dinamiklerine izin veren daha yatay bir ulus devlet yapılanmasını beraberinde getirmesi söz konusu.

Bu aynı zamanda demokratikleşme demek. Bu düşünürler ortalama 2008'den beri gidişin bu yönde olduğunu gözlediklerini dile getiriyorlar ve salgının da bunu hızlandırdığını düşünüyorlar. Bu süreç içerisinde onların pek fazla üzerinde durmadıkları karamsar ihtimal, bu tablonun gayet korumacı, koyu milliyetçi bir ulus devlet yani milliyetçi muhafazakârlığa dönüşmesi de olabilir. Keynesçi Polanyici düşünürler ve iktisatçılar bu sürecin, güçlü bir demokratikleşme mücadelesiyle, yurttaşlığın yeniden güçlenmesiyle, yurttaşlığın yeniden söz ve karar hakkını sahici bir katılım imkânı olarak gerçek kılmasıyla iyimser bir senaryoya dönüşebileceğini düşünüyorlar. Her halükârda bu senaryonun gerçekçiliği tartışılabilir. Bunu dile getiren düşünürlerin ileri sürdüğü gibi sürecin demokratik ve federal bir yapılanma içerisinde cereyan edip etmeyeceğinin hiçbir garantisini öngöremeyiz.

Zaten her koşulda umut verebilecek olan şey, bu senaryo kabul edilsin edilmesin demokratikleşme yönünde verilen mücadelelerdir. Bundan başka bir güvence veya öngörü olamaz. Herhangi bir düşünürün, herhangi bir senaryosunun bize bundan daha öte vaat edeceği bir şey olamaz. Bu bakımdan da özellikle son 10 yılda Amerika'da "Wall Street'i işgal et" hareketi, İspanya'daki Öfkeli Hareketi, Yunanistan'daki Sintagma Meydanı Hareketi, Tahrir ve uluslararası literatürün bir konusu haline gelmiş büyük kitlesel infilaklarla birlikte anılan Gezi tecrübesi gibi tecrübeler ancak bu senaryoların içini umutla doldurabilir diye düşünüyorum. Bu eylemlerin hiçbiri olumlu bir başarıya, bir sonuca dönüşmese de çok güçlü umut tohumları ekmiş, çok canlı deneyimler bırakmış olan büyük protesto dalgalarıdır. Bu protestoları sistemli bir şekilde incelemiş olan siyaset bilimci Gerbaudo iki eğilimin öne çıktığını ileri sürüyor. Bunlardan birisi, yurttaşlığı geri kazanmaya dönük bir moment, yurttaşlığın yeniden önemli ve anlamlı olduğu, söz ve karar hakkına gerçekten sahip olduğu bir potansiyel. Hep popülizmden olumsuz ve sağcı anlamıyla söz ediyoruz ama Gerbaudo son yıllardaki kitlesel protesto hareketlerinde sol popülist diyebileceğimiz bir moment görüyor. Popülizmin temel özelliği, halk adına konuşması ve karşı tarafa çok küçük bir azınlığı koymasındır. O azınlık şeklen bu toplumun bir parçası olsa bile ruhen yabancısıdır. Adı üstünde bir azınlıktır. İhmal edilebilecek kadar önemsiz bir azınlıktır ve bu halka asalak gibi, sömürgeci gibi musallat olmuştur. Onu böyle karalayarak kendi söylemini kurar.

Bu büyük kitlesel protesto hareketlerinde sol popülist bir moment bulunmasının nedeni, Wall Street işgallerinin meşhur sloganıyla kendilerini "Biz %99'uz, siz %1'siniz" diye konumlandırmalarıdır. %1 olarak plütokrat yani çok zenginleri, kapitalizmin en büyük kazananlarını, o gölgesini satamayacağı ağacı kesen, gölgesini satsa da kesen, ileride dikmeyeceği ağacın parasını da peşin alan, onu da her şeyi de satan kesimi tanımlıyor. Kuşkusuz %1 burada simgesel bir şey ama buradaki, o halkın içerisinde var olan başka sınıfsal çelişkileri de ikinci plana iterek kapitalizmin en azgın, en saldırgan, oligarşik nüvesini hedef alan bir söylem. Bunun harekete geçirme kabiliyetinin yüksek olduğunu gördük. Özetlemeye çalıştığım, orta vadede bizi bekleyecek olan hatta bu düşünelerden bazılarının Keynes Polanyi Devleti dedikleri dönemle bu söylediklerimi de birleştirmek istiyorum. Tekrarlamak isterim ki bu öngörülen, reformist bir proje. Ben geleceği kurarken radikal-reformist etkileşiminin her zaman bereketli olacağına inananlardanım. Özellikle de şu karanlık zamanda en radikal ve en devrimci çözümlerle başarılı olunamayabilir ihtimalini gözeterak daha mütevazı çözüm arayışlarını da ciddiye almak gerektiğini düşünüyorum. Onun için böyle bir örnek ve böyle bir malzemeyi bugün aktararak konuşmak istedim. Çok teşekkür ederim.

Övgü Gökçe Yaşa:

Çok teşekkürler. Benim birkaç sorum var; izleyicilerden gelebilecek sorular da olabilir. Ancak önce ikinizin de birbirinizle yer yer iç içe geçen şeyler söylediğini göz önüne alarak birbirinize eklemek isteyeceğiniz şeyler olabilir mi diye sormak istiyorum.

Evren Balta:

Aslında Tanıl'ın Polanyi-Keynesçi yanıtı tam benim yeni yeşil uzlaşma diye tarif ettiğim meselenin biraz içini açmış oldu. O yüzden ben de konuşmalarımızın birbirini tamamladığını düşündüm. Amerika'da Biden'ın, Almanya'da Yeşil, Sosyal Demokrat koalisyonunun, Çekya'nın da yine son seçimlerde bir biçimde temsil ettiği yeni bir ortaklıktan bahsetmek mümkün mü? Sermayenin daha fazla vergilendirilmesi, küresel sermaye hareketlerine bir biçimde kısıtlama getirilmesi, ulus devletinin elindeki makropolitik araçların güçlendirilmesi, siyasetin yeniden

dağıtım araçları yoluyla kamusal eğitimin, sağlığın güçlendirilmesi gibi yollar bugün yaşadığımız dünyada mümkün mü? Bunlar sorunlarımızı çözer mi?

Ben de Tanıl'ın büyük oranda endişelerini ve buna yönelik tırnak içerisindeki umudunu da paylaşıyorum. Öte yandan bunun henüz bir uzlaşma olmaktan uzak, kazanmamış, kendi içinde ciddi bir çatışma barındıran bir dönüşümün içerisinde geçtiğimizi de düşünüyorum. Bir tarafta, piyasanın çözüm gücüne ve sınırlı devlet müdahalesine derinden inanan ama iklim krizini de bunun içerisine dahil etmek isteyen ve Polanyici-Keynesçi uzlaşmanın birtakım noktalarını alan ama vergi ya da yurttaşlık geliri gibi radikal noktalarını törpülemek isteyenler var. Öbür tarafta daha sosyal adalet mekanizmalarına inanan, en yüksek gelir gruplarını vergilendirmek isteyen daha Neokeynesyen bir blok var. Bu iki blok birbiriyle çok ciddi bir çatışma içerisinde ve o güç çatışması halihazırda devam ediyor. Ama her iki grup da küresel bir yeniden dağıtım mekanizması oluşturulması hedefine sahip değiller. Sosyal adalete dayalı bir küreselleşmeyi batı merkezli olarak kurguluyorlar. Bu, çok temel ortaklıkları ve zayıflıkları diye düşünüyorum.

Batıdaki bu iklim ve yeni uzlaşma kulübünün güçlenmesinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde, neo faşizmin çekiciliğini güçlendirip iklim odaklı adaleti eski dünyanın bir ayrıcalığı haline getirebileceğini düşünüyorum. Yeni yeşil uzlaşmanın ya da Keynes/ Polanyici uzlaşmanın hem sınırlar içerisinde hem sınırların arasında olan eşitsizlikleri sürdürebilme ihtimalinin de güçlü olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla bir yandan bir tür umuda işaret ediyor ama öte yandan da içerisinde birtakım tehlikeleri barındırıyor.

Tam da bu noktada benim hep çok severek okuduğum Fred Block'un "Yönetici sınıflar yönetemez" makalesine değinmek istiyorum. Orada diyor ki; bütün yönetici sınıfların, devletin de sermayenin de birbirleriyle çatıştıklarında bile çok kısa dönemli bir rasyonellikleri var. Devlet yönetebilmeye devam etmek ister, iktidardakiler de seçilebilmek ister. Sermaye, kâr oranlarını artırabilmek ve sistemi restore ederek o sistemin devam etmesini sağlamak ister. Ama yönetici gruplar aslında kendi rasyonellikleri içerisinde uzun dönemli sorunları göremez. Onu görebilecek tek aktör bu kısa dönemli bakış açısını sınırlayan toplumsal hareketlerdir.

Sistem, toplumsal hareketlere yanıt verdiği oranda paradoksal bir biçimde kendi karşıtının sözünü dinlediği ve onun sınırlılıkları içerisinde davrandığı sürece aslında kendini sürdürebilir hale getirir. Toplumsal hareketlerin kısa dönemli çıkarları gerçekleştirmek için törpülendiği bir sistem, aslında gümbür gümbür çökerek altında yönetici sınıfları da bırakacaktır.

Övgü Gökçe Yaşa:

Teşekkürler. Tanıl Bora bu çerçevenin üzerine sizin eklemek istediğiniz şeyler var mı?

Tanıl Bora:

Evren'in dikkat çektiği risklere eklenmesi gerektiğini düşündüğüm çok önemli bir başlık, göçmenler. Çünkü özetlemeye çalıştığım tasarım bir yanıyla güçlü bir Batı merkezilik içeriyor. Bir de dünyanın artık bölgeselleşmesi devletle ikili ilişkiler, bölgesel ilişkiler, uluslararası ilişkiler gibi çok eksenli, dünyanın adem-i merkezîleştiği bir yapıyı öngörüyor. Bu yapı içerisinde dünyanın her bölgesinin daha iyi bir kalkınma imkânı bulacağını öngörüyor. Bunun da göçmenlik basıncını azaltacağını varsayıyor. Ama bunun aynı zamanda kısa vadede geri döndürülemeyeceği görülen iklim krizine bağlı olarak sürecek olan göçmen meselesini halı altına süpürme riskini içeren bir yanı var. Evren'in dikkat çektiği risklere bunu eklemek isterim. Göçmen kabulüne ve göçmen hareketlerine karşı o korumacı duvarların çok kıyıcı sonuçlar yaratabileceği riskini de hesaba katmak gerekir. Bana bu düşünürlerin üzerinde durduğu federalizm ve adem-i merkezîleşme vurgusu çok değerli geliyor. İzlenebilir, takip edilebilir, denetlenebilir, katılınabilir siyasetin yerinde siyaset olduğunu hatırlatmaya önem veriyorlar. Kuşkusuz dijital katılım da önemli, dünyanın merkezlerindeki büyük siyasete bir şekilde katılmak önemli ama yerel düzlemde, her yerde insanların siyasi olarak etkin olması ve buna bağlı olarak da yerelleşme ve yerel siyasetin yaygınlaşması üzerindeki vurgu bana çok önemli geliyor. Bu bakımdan bu toplantıyı gerçekleştirdiğimiz alan sanal bir ortam olsa da orada bir yere oturması, bir yerden bize seslenmesi önemli geliyor. İşte o yere tekrar fiziken de gelebilme dileğimi başta olduğu gibi tekrarlıyorum.

Övgü Gökçe Yaşa:

Evet, bu söyledikleriniz bizi kültür alanına da referansları olan bir yere getiriyor. Hem yurttaşlık, hem siyasal alanla finansal alan arasındaki belirleme ilişkisi, hem demokratikleşme olasılıkları, hem de sözünü ettiğiniz yatay örgütlenmelerin geleceğini kültür alanında Türkiye ve dünya genelinde ne tür referanslarla okuyabiliriz sorusu etrafında beraber düşünmek önemli. Yerelden siyasete katılım meselesinin Diyarbakır kültür sanat hayatını tarif eden bir yanı da var. Bunun ancak kendini yönetme iddiası ile mümkün olabileceği anlaşılıyor. Öte yandan bunun da karşısında birtakım iktidar mekanizmaları var. Karşılıklı ilerleyen bir direniş ve çatışma süreci var; bu, dünyanın bir sürü yeri için de geçerli bir bakıma. Kültür sanat alanında siyasi alanın ötesine geçen, finansal olanın ya da farklı hegemonya alanlarının dayattığı yeni üretim biçimleri söz konusu. Bununla birlikte hangi mecraya bakarsak bakalım aslında tarif edilen iktisadi ya da siyasal sıkışmalara alternatif geliştirme çabası da var. Bu çabalar ne tür mekanizmalar üzerinden akabilir ya da birleşebilir? Sizin ortaya koyduğunuz çerçevede içinde sanat üretiminin kendisi bir direniş mekanizması olabilir mi, kendi içinde bir tartışma alanı yaratabilir mi? Böyle bir gücü olabilir mi? Çünkü bir yandan da hem finansal olarak hem söz alanı olarak o gücün sanattan sürekli geri alındığı bir yerdeyiz. Burada ne tür imkânlar görüyorsunuz? Soruyu imkânsızlık değil imkân üzerinden kurmak istiyorum.

Tanıl Bora:

Az önce hevesle tekrarladığım adem-i merkezîleşme ve yerelleşmenin burada da karşılığını aramalıyız. Mesela Türkiye'de her şey çok İstanbul merkezli ve bunu kaçınılmaz olarak içimize sindirmişiz. Bununla çok barışık olmamak, ağırlık merkezlerini çoğaltmaya çalışmak, her yere, her köşe bucağa daha fazla kulak vermek bana önemli geliyor. Postkolonyal çalışmaların önemli şahsiyetlerinden Chakrabarty'nin çok sevdiğim "Avrupa'yı Taşralaştırmak" diye bir kitap başlığı var. Merkez olarak gördüğümüz Avrupa'yı uygarlığın tarihî merkezi olmak yerine taşrası olarak bir düşünsek diyor. Şu uyarıyı da yapıyor; esas saf, yüksek kültürü biz temsil ediyoruz. Kastettiği, esas Avrupa taşradır gibi bir kültürel büyüklenmecilik, bir böbürlenmecilik değil, aslında her yeri taşralaştırmak.

Hiçbir yere merkez payesi atfetmemekten bahsediyor. Çünkü taşrada saf heves ve arayış vardır, bir yetiştirme çabası vardır. Bunun dünyanın her yerindekilere yetiştirme, ışığa koşma çabası içinde düşünmekle de alakası var. Bir ters aç kurmakla alakası var. Kuşkusuz bunlar temenni ile olacak şeyler değil. Diyarbakır Sanat Merkezi gibi merkezlerin çoğalması ve her yerden gelen seslere kulak vermek, daha çok sesi yüreklendirmek gerekiyor. Bunları söyleyebiliyorum.

Evren Balta:

Ben Tanıl'a katılıyorum. Chakrabarty'nin Avrupa'yı yerelleştirmek ya da Avrupa'yı periferi olarak görmekle ilgili kitabını da çok seviyorum. O yüzden yine Tanıl'ın söylediklerinin üstüne bir şey söyleyeceğim. "Sanat ne yapabilir?", "Sanatın bize açtığı yol nedir?" sorularını Alman filozof Günther Anders'in çok uzun yıllar önce dile getirdiği "radikal hayal gücü" kavramıyla yanıtlamak isterim. İnsanın kendini yok edebilecek bir tür haline evrildiğini ve bu nedenle insanın kendi yarattığı ve kendi yok oluşuna zemin hazırladığı bu büyük felaketi anlama yetisine ve buna yönelik sorumluluk duygusuna sahip olmasının çok önemli olduğunu söylüyordu. Tıpkı Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'da söylediği gibi bizim kendi yarattığımız şeyin gücünü anlayabilecek imgelemimiz ve hayal gücümüz yok. Önce yapmamız gereken şey o radikal hayal gücünü geliştirmek. Dolayısıyla belki de kültürün en önemli katkısı bu gibi kriz zamanlarında daha güvenli alanlarda hareket eden siyaset bilimcilerin ya da sosyal bilimcilerin radikal hayal gücünü harekete geçirmek. Hiç düşünülmemiş olanı ya da sosyal bilimin disiplinler sınırları içerisinde düşünülme ihtimali bile olmayanı önümüze koymak ve birlikte düşünmeyi sağlamak. Ben konuşmaya başlarken umudun yok olduğu bir dönemden geçtiğimizi söylemiştim. O umudun nerede yeşereceğine dair o radikal hayal gücünü harekete geçirmeye ihtiyacımız olduğunu, kültürün ve sanatın bu açıdan çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bir sanat eserinin karşısında umutlu hissetme olasılığını, iklim krizinin nasıl geleceği yok edeceğini okurken hissettiğim çaresizliğe yönelik en büyük sağaltıcı güç olarak görüyorum. Kişisel olarak da öyle yaşıyorum. Kültürün, sanatın içinden yeşeren şeylerin ortaklık hissine yanıt verdiğini ve dünyayı daha anlamlı ve yaşanabilir kıldığını düşünüyorum.

Övgü Gökçe Yaşa:

Çok teşekkürler, çok güzel bir yere geldik. Toparlamadan önce merak edilen bir iki soruyla tekrar siyasetin alanına geri dönelim. Aslında sizlerin de verdiği örneklerden yola çıkarak iki toplumsal harekete, referans verilmiş iki ayrı soruya yer veriyorum. Birisi; 68 Hareketinin bugün adı geçen pek çok şeyden daha büyük olduğu ama sonuçta istenilen yere gidemediğine dair bir yorum var. "Daha etkili ve büyük bir hareketti ama gidilemedi" deniyor. Bir yorum ama başka bir tartışmaya da ön ayak olabilir diye yan yana söylüyorum. Diğer yorumsa Rojava deneyimine bakmak. Bütün bu konuşulan, yurttaşlık, demokratikleşme ve ulus devlet tartışmalarından hareketle ve sizlerin koyduğu referansları düşünürsek ölçeksel olarak iki ayrı yerde birbirinden çok farklı iki deneyim. Bunlarla söylediklerinizin ilişkisine dair merak edilen şeyler var. Buna ilişkin birkaç şey söylemek ister misiniz?

Tanıl Bora:

Ben Rojava hakkında hiper anlamlar yükleme eğiliminin fazla olduğunu düşünüyorum. Bir de o deneyim hakkındaki bilgilerimiz sınırlı olmak zorunda çünkü kaynaklar bazen çok yüceltici ya da çok karalayıcı oluyor. Ama temkin payını koyduktan sonra bu sözünü ettiğim federalleşmenin, küçük birimler temelinde siyasetin ve toplumsal hayatın organizasyonu bakımından dikkate değer bir örnek olduğu kesin. Önümüzdeki zamanda az önce özetlemeye çalıştığım senaryo çerçevesinde düşünülmesi gereken, hesaba katılması gereken deneyimlerden biri olduğu kesin. 68 Hareketi çok tartışmalı bir konu. Çünkü kapitalizmin neoliberal döneme geçmesinden önceki son büyük krizine denk geliyordu. 68 Hareketi yarım kalmış, başarısız olmuş bir devrim girişimi midir? Yoksa kapitalizmin metalaşma ve toplumsal hayata nüfuz kabiliyetini artırmak üzere ders aldığı, rüzgârını çaldığı bir büyük eylem miydi? İkisi de doğru ve dolayısıyla tek bir yönde değerlendirmesi kolay olmayan, çok cepheli bir olay. Ama günümüzün büyük kitlesel protesto hareketleriyle benzerlik noktaları olmakla birlikte çok temel bir fark var; 68 Hareketi görece bütünlüklü bir siyasi hedefin alttan alta var olduğu yani sosyalist hareketin dünya çapında güçlü bir varlığının olduğu, bütün gevşekliğine ve esnekliğine rağmen siyasi iddiası daha bariz bir hareketti.

Son 10 yılın protesto dalgaları henüz sadece antiler. Belirli bir siyasi mecrada, belirli siyasi talepler etrafında şekillenmiş değiller. Daha gevşek, daha lümpen yapıları var. Bu sol popülist diyebileceğimiz nitelikte biraz da muğlaklıktan ve gevşeklikten doğuyor. Bu mukayese hakkında da bunu söyleyebilirim. Teşekkür ederim.

Övgü Gökçe Yaşa:

Teşekkürler. Evren Balta siz bir şey söylemek ister misiniz? Diğer sorularla mı devam edeyim?

Evren Balta:

Aslında Tanıl'ın bahsettiği şey, iki ölçek arasındaki gerilimin ulus devleti bir biçimde lüzumsuz hale getirmesi diyebiliriz. Bir yandan lüzumsuz hale getirirken bir yandan da refah mekanizmalarının ya da sermayenin denetlenmesi açısından da lüzumlu hale getiriyor. Ama bir sürü gerilimin ortasındayız. Bir yandan yerelleşiyoruz, birim küçülüyor ama öte yandan da birimin küreselleşmesine de ihtiyacımız var. Çünkü bazı meseleler aslında küresel meseleler. İklim krizine yanıt verebilmeniz için ya da sermayenin her durumda vergilendirilebilmesi için bütün bunların küresel olarak düzenlenmesine ihtiyacınız var. Dolayısıyla ne kadar küreselleşmeden geri adım atalım dersiniz deyin bunu ulus devlet bazında yapabileme ihtimaliniz yok.

Temel olarak iki siyasal ölçek öne çıkıp ulus devleti bir biçimde kendi cenderesinde tutmaya devam edecek. Bu sistemlerin bir tanesi yerel birimler, bir tanesi de küresel olarak düzenlenmesi gereken birimler. Ulus devlet, bu yerel ve küresel arasındaki ilişkide ya da gerilimde halihazırda var olan kullanışlı bir araç olmaya, kısa dönemde devam ediyor olacak. Şimdi spekülasyon yapıyorum ama zaten muhtemel gelecekleri konuşuyoruz dolayısıyla aslında ulusun fonksiyonlarının değiştiği, başka bir ulus devletten söz ettiğimiz bir döneme girdiğimizi düşünüyorum.

İkincisi, özellikle son dönemki iklim krizine yönelik toplumsal hareketlere ilişkin de söylüyorum; "Yaşayabilecek miyiz?" sorusunun yerini "Nasıl yaşamalıyız?" sorusunun alması gerekiyor. Tıpkı 19. yüzyılın sonlarında olduğu ve bütün bir 20. yüzyılda devam ettiği gibi bir radikal yaşam tasavvurunun olması ve bunun bir biçimde umut ilkesini içermesi gerekiyor. Çünkü umut ilkesi olmayan hiçbir toplumsal hareket, yani değişimin nasıl olacağına dair referans vermeyen hiçbir toplumsal hareket aslında çok ciddi anlamda kiteselleşmiyor. Kiteselleşse bile kalıcılışmıyor yani bir biçimde değişimin odak noktası olmuyor.

Belki devrimleri "Başardı, başaramadı" kriteriyle değerlendirebilirsiniz ama toplumsal hareketleri "başardı, başaramadı" kriteriyle değerlendirmemek lazım. Toplumsal hareketlerin yani 68 Hareketlerinin, 2011 Hareketlerinin ya da Occupy Hareketlerinin etkisi uzun dönemli ve siyasetin içinden akan bir etki ve o etkiyi ölçmek de çok kolay değil. O nedenle de ben başaramadı kavramını çok kullanmak istemiyorum. Occupy Hareketlerinin de aslında ana akıma yani siyasal dilimize kattığı çok fazla şey oldu. Yarattığı bir sürü reaksiyon oldu. O açıdan da bir sürü şeyi başardı ve başarmaya da devam ediyor. Bunu bir tür domino etkisi olarak ve uzun dönemli düşünmek gerektiğini düşünüyorum.

Övgü Gökçe Yaşa:

Tam buradan hareketle aslında bu ulus devlet vurgusuna ilişkin bir soru gelmiş. Onu okumak istiyorum size: Ulus devletin yükselmeye devam etme senaryosu konuşuluyor. Bu yeni durumda, "Ulustan devlet mi devletten ulus mu muhtemel olacak? Dünya genelinde mülteci sorununun bu inşaya ne derece bir etkisi olur?" Biraz referans yapılmıştı ama özellikle bu konu merak edildiği için buna dair birkaç şey daha söyleyebilirsiniz. Çünkü şu anda mülteci meselesi ve ulus devlet tasarımı birbiri için bir tür basınç oluşturmaya devam ediyor. Buna dair tamamlayıcı yorumlarınız varsa onları da duymak isteriz.

Tanıl Bora:

Globalleşme süreci aslında ulus devletleri ve devlet kapasitelerini biraz güçten düşürdü. Hatta corona salgınının deglobalizasyon dediğimiz yani globalleşmenin zayıflamaya başlaması sürecinin bir tırmanma noktası ve ulus devletlerin

ytirdikleri kapasitelerinin geri kazanmalarına dönük bazı eğilimleri harekete geçirdiği gözleniyor. Bunun devam edeceğini iddia edenler var. Benim özetlediğim senaryo da bu yöndeydi. Burada temel çelişki; milliyetçi içe kapanmacı bir eğilimle vatandaşlık temelli bir ulus anlayışı yani vatandaşların ulusu ve vatandaşların devleti anlamında bir ulus devlet seçeneği bir tarafta, koyu milliyetçi bir ideolojinin güdümünde etnosantrik ve paranoid bir devlet yapılanması bir tarafta duruyor. Bunları tabii uçlaştırarak tanımlıyorum. Bunun da reçetesi ve garantisi yok. Bu hakikaten bir mücadeleye tabi. Burada göçmenleri gayri insanileştirmeyen, insanlık parantezinin dışına itmeyen bir bakışın güçlenmesi, demokratik ve yurttaşlık temelinde bir ulus devlet ihtimalinin bence olmazsa olmaz koşullarından biridir diyebilirim.

Övgü Gökçe Yaşa:

Teşekkürler. Evren Balta, siz bir şey söylemek istiyor musunuz?

Evren Balta:

Özellikle salgınla birlikte devlet kapasitesinin ne kadar önemli olduğunu anlaşılması konusuna ben de katılıyorum. Ulusal hizmetlerin özellikle refah hizmetlerinin örgütlenmesi konusunda devletin gücünün geri gelmesinin öneminin anlaşıldığını ve buna yönelik bir geri dönüşün mümkün olduğunu düşünüyorum. Ama öte yandan hem refahın hem iktisadi sistemin yeniden örgütlenmesi konusunda ana birimin ulus devlet olmadığı bir yere doğru gidildiğini de düşünüyorum. Ama ulus devletin güçlendirilmiş yeni bir pozisyonla küreselleşen dünyada bir aktör olmaya devam edeceğini ama başka türlü bir aktör olmaya devam edeceğini öngörüyorum.

Ama bu öngörümün içerisinde vatandaşlığa dair önemli bir eğilim de var. Vatandaşlığın Polanyici anlamda piyasalaşıyor olması. Bu yapılanmanın bizim özlediğimiz ve belki de demokratikleşir dediğimiz ulus devletin de altını oyan temel bir mekanizma olduğunu düşünüyorum. Bu piyasalaşmayı “olimpik vatandaşlık” dedikleri bir kavramla örnekleyebilirim. Bu kavram, Özlem Altan Olcay’la birlikte yazdığımız, düşündüğümüz bir kavram, o yüzden ona da referans vermek isterim.

Dünyanın hemen hemen bütün ülkelerinde, Türkiye de dahil olmak üzere şu an parası olanlara, yetenekli olanlara, eğitilmiş olanlara, farklı sermaye biçimlerine sahip olanlara vatandaşlık açık. Hatta birden fazla vatandaşlık açık. Ben şu an gidip İngiltere'nin küresel yetenek vatandaşlık programına başvurup İngiltere vatandaşlığı da alabilirim, para yatırıp Amerikan vatandaşlığı da alabilirim. Dolayısıyla hayatımı mobil bir şekilde, neresi benden daha az şey istiyorsa orada yaşayacak yeni bir tür vatandaşlık üzerine inşa edebilirim. Farklı sermaye biçimlerine göndermede bulunarak söylüyorum, bunu yapabilen insanlar o sermayeye sahip olan gruplar olacak. Bildiğimiz anlamda vatandaşlık ise yani kapalı bir ulus devlette demokrasi, hak ve sorumluluk üstünden kurulan vatandaşlık ise daha ziyade bu hareket kapasitesine sahip olmayan gruplar tarafından kullanılmaya başlayacak ki şu anda da kullanılıyor.

İkincisi, göçmen gruplara sınırlar giderek kapanıyor ve kapanmaya da devam edecek. 20. yüzyılda tanınmış temel haklar; seçme, seçilme hakları, vatandaş olma hakları, hareket etme hakları, sığınmacı hakları giderek ellerinden alınıyor ve bu grupların hareketi küresel dünyada ana tehdit olarak görülüyor. Burada bazı grupların inanılmaz hareketli olduğu ve bazı gruplarında hiç hareket edemediği bir ikili dünyadan bahsediyoruz. Böyle olduğu anda ciddi yeni bir tür eşitsizlik biçimi ve yeni türde bir vatandaşlık biçimi ortaya çıkmış oluyor. Yani vatandaşlık da aslında hiçbir zaman eşit olmayan, kendisinin de aslında bir tür sermayeye, piyasaya bağlı olduğu bir kurumdu ve şimdi daha da fazla eşitsizlik imkânlarını artıran bir kuruma dönüşme ihtimalinden bahsediyoruz.

Vatandaşlığın yerine ortak yaşamı vurgulayan yaşamdaşlık gibi küresel dünyada birlikte yaşamamız gerektiğine yönelik radikal hayal gücünü zorlayan ve piyasalaşma süreçlerini açığa çıkaran radikal kavramların bizim önümüzü açacak şeyler olduğunu düşünüyorum. Belki kimseye gerçekçi gelmeyecek ama öyle bir radikal hayal gücüne ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Çünkü elimizdeki her şeyi tıpkı Tanıl'ın söylediği gibi paketleyip satan, gölgesini bile satan, sürekli genişleyen bir piyasa var. Bu piyasa vatandaşlığı da satıyor, dolayısıyla satılamayacak bir radikal hayal gücüne piyasa dışı bir tasarıma ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum.

Övgü Gökçe Yaşa:

Çok teşekkür ederim. Hem yorum hem soru olarak iç içe geçen son yorumla kapatıyorum; "Geleceği düşünebilmenin, geleceğe dair plan yapmanın kendisi de oldukça sınıfsal, kültürel ve cinsiyetle geliyor" denmiş. Geleceği herkes için düşünülebilir hale getirmek de önemli görünüyor. Yine buradaki konuştuğumuz geleceklerin farklı kültürler, sınıflar ya da cinsiyetler için ne anlama geldiği sorusunu birleştirebileceğimiz ikinci bir soru da; yeşil uzlaşmada ya da vatandaşlığı yeniden düşünmeye dayalı reformist Polanyici yaklaşımda cinsiyet meselesi nasıl bir yerde duruyor? Sözü ettiğiniz çeşitli anti durumlar kadın hareketi için de geçerli mi? Son olarak bunlara dair yorumlarınızı alarak kapatabiliriz. Bir yandan bütün bu tartışmalar içinde farklı eşitsizlikler oluştuğunu dile getirdiniz ama bir yandan da farklı kesimler için, farklı imkânlar yer alıyor olabilir. Gelecek herkes için düşünülebilir hale nasıl gelecek? Aynı zamanda başka söylemek istediğiniz şeyler varsa alabilirim.

Tanıl Bora:

Burada da bir sorular federasyonu, hatta sorular konfederasyonu görüyorum. Benim bu soruların içinden somut olarak cevaplayabileceğim bir tek şey var. O da çok verimli bir cevap değil. Benim incelediğim, bildiğim kadarıyla yeni Keynesci-Polanyici arayışlar içerisinde toplumsal cinsiyet boyutu sadece dikkate alınması gereken bir duyarlılık etmeni olarak var. Bununla ilgili daha ayrıntılandırılmış, özelleştirilmiş bir analiz görmedim. Ancak bunu söyleyebilirim. Diğer sorular daha çok yorum niteliğindedir.

Övgü Gökçe Yaşa:

Teşekkürler. O zaman Evren Balta sizinle bitirelim.

Evren Balta:

Kadınların siyasete katılımı ya da cinsiyet eşitliği gibi konuların refah politikalarıyla çok yakın bir alakası olduğunu biliyoruz.

Çünkü refah politikalarının kendisi, sağlık, eğitim, vatandaşlık geliri gibi şeyler aslında bakım emeğiyle çok yakından alakalı. Dolayısıyla neoliberalizmin de yani devletin refahtan geri çekilmesinin de aslında kadınların üzerine yıkılan cinsiyetli bakım emeğini büyük oranda arttırdığını biliyoruz. Dolayısıyla refah politikalarının geri geliyor olmasının, eğer geri geliyorsa, aslında kadınlar ve kadın hareketi için de önemli olduğunu ve bir kazanım olduğunu düşünüyorum.

Sorunun ikinci kısmına gelirsek, biraz önce vatandaşlığı anlatırken bahsettiğim gibi bütün bunlar, gelecek tasarımı da bugün de, tabii ki cinsiyetli, sınıflı ve eşitsizlikler üzerinden düşünülmesi gereken şeyler. Buna sadece ulusun içerisindeki farklı sınıfların arasındaki eşitsizlik değil aynı zamanda ulus ötesi eşitsizlikler de giriyor. Ben hep bunu vurguluyorum. Bu yeni dönemde, yeni küreselleşmede; ulus içindeki eşitsizlikler, ulus ötesi eşitsizliklerle birleşerek yepyeni bir harmanlaşma oluşturuyor ve burada özellikle iklim kriziyle birlikte hareket edebilme kapasitesinin çok önemli bir rolü var. O yüzden de göç meselesi çok önemli. Artık sınıfsallığın en önemli boyutlarından birisi ne kadar hareket edebildiğin. Üst sınıfların hareket imkânı çok daha fazla ve yeni vatandaşlık düzenlemeleri, kurumsal düzenlemeler, biraz evvel bahsettim, farklı sermayeye sahip olan daha üst sınıf gruplarına daha açık. Dolayısıyla sizin burada sahip olduğunuz sermaye ve eşitsizlik biçimleri ulus ötesi eşitsizliklerle bir biçimde harmanlanıyor. Hareket imkânlarınızı artırıyor ve o hareket imkânları üzerinden de yaşam şansınız artıyor. Burada bir siyasal kriz olursa başka bir yere gidebiliyorsunuz. İklim krizi yüzünden burayı sular kaplarsa başka bir yere hareket edebiliyorsunuz. Ama bazı gruplara o hareket imkânı kapalı. Dolayısıyla bence yeni küresel dünyanın temel soruları: "Kim hareket edebiliyor? Ne kadar hareket edebiliyor?" Bu durum sınıflar için de böyle kadınlar için de farklı eğitim grupları için de.

Hareketi bir analitik kategori haline getirip onun üstünden düşünmemiz gerektiğini düşünüyorum. "Kadın hareketinin anti olması" konusuna da değinmek istiyorum. Bence pozitif imgelere ihtiyacımız var. Çünkü olumsuz olan bir öfke yaratıyor. Öfke çok örgütleyici bir güç ama öfke sürdürülebilir değil ve yıkıcılığı da içerisinde barındırıyor. Yani bir açıdan öfke iyi ama öte yandan pek çok pozitif şey de ihtiyacımız var.

Bir sürü toplumsal hareket, sadece kadın hareketiyle ilişkili olarak söylemiyorum, başımıza gelecek ya da başımıza gelmiş olan kötü şeyler üzerinden temel mobilizasyon motivasyonunu kuruyor. "Nasıl yaşamak istiyoruz?" sorusunun barındırdığı öfkeye, pozitif bir biçimde "Dünya ne kadar da güzel bir yer olacak" bileşenin her zaman eklenmesi gerektiğine inanıyorum. Bunu eklemediğiniz zaman arzu, heyecan, umut gibi bir sürü şey kaybediyorsunuz. Tedirginlikle ve korkuyla harekete geçen toplumsal siyasetin avantajları olabilir ama bambaşka sorunları oluşuyor. Her toplumsal hareketin bize gelecekte hangi güzelliğe ulaşacağımızı söylemesini çok önemli buluyorum. Bunu somut olarak, içinize değerek söylemesini çok önemli buluyorum. Sadece "Neyi kaybedeceğiz?", "Neye karşı savaşıyoruz?" değil, "Nasıl bir hayat istiyoruz?" ve "O hayat neden güzel bir hayat?", "Neden daha ahlâklı, neden daha erdemli bir hayat?" ve "Bunun temel bileşenleri neler?" sorularını da sormalı.

Övgü Gökçe Yaşa:

İkinize de çok teşekkür ederim. Bizim için de bir sürü tartışmayı bir arada açan bir başlangıç oldu. Önümüzdeki dört hafta boyunca kapalı seminerlerde eminim bu konuların çoğunun üzerinden geçeceğiz ve o radikal hayal gücünün peşine düşeceğiz diyelim. Kapanış programımız Aralık ortasında olacak. Onunla ilgili zaten tekrar çeşitli duyurularımız olacak. İzleyicilerimize de soruları ve bir kısmına yer veremediğimiz yorumları için teşekkür ediyoruz. Yeniden başka bir programda buluşmak ümidiyle. Hoşça kalın.

Gelecek Hemen Şimdi: Somut Ütopyalar Aracılığıyla Muhtemel Geleceklere Bakmak

Bilge Işık:

Merhabalar. Bu akşam bizim için hem çok keyifli hem de çok heyecanlı bir akşam. Yaklaşık iki aydır süren Muhtemel Gelecekler Sanat, Kültür ve Siyaset Alanında Güncel Tartışmalar Programı'nın son etkinliğinde bir aradayız. Kapanış oturumuna gelirken, başından itibaren kurgularken çok büyük zevk aldığımız bu programın ne kadar verimli ve ne kadar üretken geçtiğini hep birlikte görmüş olduk. Muhtemel Gelecekler Programı, Diyarbakır Sanat Merkezi'nin kültür sanat alanındaki 20 yıllık tecrübesini kapsayan bir fikirle ortaya çıkmıştı. Biz de bugün yapacağımız son programla yılı kapatıyor olacağız. Oturuma geçmeden önce programdan kısaca bahsetmek isterim. Programımıza, sevgili Evren Balta ve Tanıl Bora'nın konuk olduğu açılış oturumuyla başlamıştık. Muhtemel Gelecekler fikrinin temel çıkış noktalarından olan gelecek tasavvurlarının günümüzdeki aciliyetler ve krizler özelinde yarattığı öfke, korku ve umut duygularının toplumdaki karşılıklarına bakmaya çalışmıştık. Ardından açık çağrı yoluyla belirlediğimiz seminer programıyla devam eden programımız kırkın üstünde katılımcıyla yaklaşık dört hafta boyunca Ferda Keskin, Özlem Güçlü, Sibel Yardımcı ve Erden Kosova'nın yürütücülüğünde sürdü. Açılış programına paralel hakikat, özne, adalet, insan ve doğa ikiliği, gelecekte insanın bulunduğu pozisyon ve insanın etik pozisyonuna dair yine toplumsal birçok alanı kesiştiren tartışmaları bu seminerler vasıtasıyla yürütme şansı yakaladık. Hem açılış konuşması hem de seminer dizisi bizim açımızdan beklediğimizden çok daha doyurucu geçti.

Bugün programı yine farklı perspektifle yani ekonomi, siyaset ve toplumsal kavramların kesiştiği noktaları dahil eden bir tartışmayla kapatmayı planlıyoruz. Açılış etkinliğinde olduğu gibi kapanış etkinliğimizde de konuşmalarıyla burayı besleyecek iki konuşmacımız var. Bengi Akbulut ve Zeynep Kadirbeyoğlu, bugün bizimle birlikte olacaklar. Kendilerinden bahsetmek isterim. Bengi Akbulut, çalışmalarını Concordia Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak yürüten bir politik ekonomist. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde, doktora eğitimini ise Massachusetts Üniversitesi'nde ekonomi alanında tamamladı.

Araştırmalarını "Kalkınmanın Politik Ekonomisi" alanında yürütüyor ve bu alanda kapitalizm dışı ekonomik örgütlenmeler, toplumsal hareketler ve küçülme üzerine yoğunlaşıyor. Zeynep Kadirbeyoğlu'ndan da bahsetmek istiyorum. Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümünde lisans ve yüksek lisansını tamamladıktan sonra Cambridge Üniversitesi'nde eğitimine devam etti. 2008 yılında Siyaset Bilimi alanında doktorasını tamamladıktan sonra Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde çalışmaya başladı. Demokratikleşme, çevre, alternatif gıda toplulukları ve vatandaşlık konularında çalışmaktadır. Biz bu son oturumda hem makro ölçekte hem de gündelik hayatta birbirinden ayıramayacağımız gelecek tahayyüllerine daha somut pratiklerle bakmaya çalışacağız. Bu noktada ben sözü bugünkü konuşmacılarımıza devretmek istiyorum.

Bengi Akbulut:

Hem bu seriyi hazırladığınız ve organize ettiğiniz için hem de bu panele davet ettiğiniz için Diyarbakır Sanat Merkezi'ne ve sizlere teşekkür ederim. Bugünkü konuşmama, panelin başlığında da geçen ve birlikte yaşamaya dair bugün var olan somut ütopyalardan biri olan küçülmeden bahsederek başlayacağım. Aslında uzun süredir farklı platformlarda da sürekli bu konudan bahsediyorum. Küçülme, yani İngilizcesi degrowth, Fransızcası décroissance olarak geçen küçülme önerisinden bahsedeceğim. Bunun yanısıra küçülmenin yanında duran, hem genel olarak ekonomiyi demokratikleştirmeye dair var olan tahlil ve pratikleri biraz tartışmak hem de toplumsal mücadelelerin ya da tabandaki pratiklerin muhtemel geleceklere dair açtıkları ufuklara, "Nasıl bakarak ne görebiliriz?" sorusuna biraz gireceğim. Aslında konuşmamı Evren Balta ve Tanıl Bora'nın bulunduğu açılış etkinliğine çok endekslemek istemesem de, o panelde açılan birtakım sorularla oldukça bağlantılı buluyorum. O sorunsallar Muhtemel Gelecekler serisinin de çok temel sorunsalları. Çünkü küçülmeyi daha genel olarak da ekonomiyi demokratikleştirmeyi ya da siyasallaştırmayı hem açılış etkinliğinin hem de bu seminer serisinin temelinde yatan bazı sorular bağlamında tartışacağım. Yani "Geleceğe yönelik bir arada yaşamaya dair bir vizyonumuz var mı?" ya da "Nasıl bir vizyon olmalı?", "Kendi kendine gelişen pratikleri ve siyaseti nerede görüyoruz?", "Bunlar birbirlerine nasıl eklemlenebilir?"

gibi sorulara yanıt bulmaya çalışacağım. Örneğin Tanıl Bora açılış etkinliğinde ekonomiyi siyasallaştırma konulu bir hat açtı. Artık kimsenin yadsıyamayacağı, içinde bulunduğumuz ekolojik kriz ve yıkım halinin yarattığı aciliyete dair bir gelecek vizyonunun nasıl olması gerektiğine dair sorular benim de bugün üzerinde duracağım sorular olacak.

Küçülme, sadece insanlar olarak değil insan dışı olan doğa ile de beraber yaşamaya dair, birlikte var olmaya dair bir öneri. Bu önerilerin arasına ilk etkinlikte konuşulan Yeni Yeşil Düzen'i de koyabiliriz, tarihi daha geriye dayanan ve çok daha radikal olan yerli kozmolojilerini de koyabiliriz. Aslında bu kavramın Türkçe'ye küçülme diye çevrilmesinin ne kadar doğru olduğundan emin olmamakla beraber birkaç ayaklı bir tanım vereceğim. Küçülmenin birinci ve siyaseten en işe yaramaz tanımı aslında kelime anlamına da en çok tekabül eden tanım; bir ölçek küçültme meselesi. Toplumsal olarak üretim ve tüketim faaliyetlerimizi azaltmak. Daha da doğrusu bu üretim ve tüketim faaliyetlerinin gerektirdiği doğal kaynak ve enerji kullanımını azaltmak. Ekonomi dediğimizde aklımıza gelen daralmadan ziyade ekonominin kullandığı biyofiziksel metabolizmanın daraltılması önerisi. Bu daralmayı da demokratik ve hakkaniyetli bir şekilde yapacak bir örgütlenmenin geliştirilmesi. Ben bu tanımın en işe yaramaz tanım olduğunu düşünsem de özellikle içinde bulunduğumuz ekolojik kriz ve yıkıma dair cevaplar arasında Yeni Yeşil Düzen'den çok daha ayakları yere basan ve biyofiziksel olarak çok daha gerçekçi olan öneri olarak görüyorum. Bugün teknik kısmını çok konuşmak istemiyorum.

Bence küçülme önerisine radikal içeriğini veren ama çokça ıskalanan iki ayağı daha var. Bunlardan ilki, küçülme düşünürlerinden Serge Latouche'un ekonomiden çıkmak ve toplumsal imgelemi dekolonize etmek olarak tarif ettiği ayak. Bu ayak, bir şeylerin küçültülmesinden büyümenin sorgulanmasına ve büyümenin toplumsal bir hedef olarak sorgulanmaz önceliğinin eleştirilmesine dayanıyor. Küçülme aslında büyüme ideolojisinin bir eleştirisi ve toplumsal hedef olarak da büyümenin otomatik olarak daha iyiye eşitlenmesini sorguluyor. Bu anlamda da küçülme, daha geniş bir ekonomizm eleştirisi alanı içinde yer alıyor. Tahayyülümüzü esir eden iktisadi mantığa, yani iktisadi rasyonalitenin diğer bütün toplumsal rasyonaliteleri domine etmesine, onların üzerinde hâkimiyet

kurmasına büyüme, rekabet, kâr amacı ya da verimlilik gibi ekonomik hedeflerin diğer tüm toplumsal hedefleri domine etmesine, toplumsal öznelliklerin tamamen ekonomik öznelliklere indirgenmesine, yani hepimizin demokratik hakları olan yurttaşlardan ziyade tüketiciler olarak anılmamıza ya da kendi insan sermayesine yatırım yapan yatırımcılar olarak anılmamıza bir karşı çıkış. Küçülme aslında, ekonomizmden çıkış, ekonomiyi siyasallaştırma, ekonominin belirli alanını toplumsal olarak sorgulamaya açma ve başka şeylerle doldurma önerisi. Bu kısma tekrar döneceğim.

Küçülmenin son ayağı ise ekonomi alanının farklı tanımlanması. Daha doğrusu küçülme sadece mevcut olanı daraltma, bugün elimizdeki sistemi azaltma değil aslında mevcut olanı değiştirmeye dair bir öneri. Yani hâkim ekonomi alanını, hâkim kapitalist biçimlerin dışında kalan ilişkilerle örgütlenme önerisi. Bu açıdan küçülme, teknik bir ölçek meselesi değil, ekonomiyi örgütlenme meselesidir. Bence bu öneriye antikapitalist içeriğini veren de bu ayaktır. Elimizdeki azı değil, aslında elimizdeki farklılaştırmaya dair bir öneri. Bunun için de üretim, yatırım, tüketim ekonomik kararların, büyüme, verimlilik, kâr amacı, kâr maksimizasyonu değil, başka ilkeler temelinde verilmesi gerekir. Başka ilkeler diye bahsettiğim ilkeler için ortaya atılan kavramlar arasında ihtiyaç ve bakım temelli bir ekonomi var. Paylaşım ekonomisi, dayanışma, adalet ve demokrasi var. Yani küçülme, ekonomik kararları etik politik şekilde vermeye dair bir öneri. Bu benim genellikle küçülmeyi tanımlarken kullandığım üçgenim. Özellikle bugünkü ekolojik kriz bağlamında konuşulması gereken meselelerden bir tanesi olduğu için ekleyeceğim bir nokta var.

İkinci noktada da özerklikle ilgili ve oradan devam edeceğim ama eklemek istediğim ilk şey küçülmenin aslında bir de adalet projesi olduğudur. İçinde bulunduğumuz küresel ekolojik krizin müsebbibinin eşit olarak herkes olmadığı, bu krizden herkesin aynı şekilde etkilenmediği, etkilense bile bu etkileri bertaraf etme kapasitesinin eşit olmadığı ortada olduğu bir dünyada yaşarken, iklim adaleti ya da çevresel adalet çevre hareketlerinin çok temel taleplerinden bir tanesiyken küçülmeyi aynı zamanda bir adalet projesi olarak görmeliyiz. Çünkü küçülmecilere göre artarak devam eden, dur durak bilmeyen ekonomik büyüme zaten var olan eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri katmerliyor.

Bunun en temel nedenlerinden bir tanesi büyüme devam ettikçe çevresel kaynaklar üzerinde zaten var olan baskının da artıyor olmasıdır. Bu baskı arttıkça büyümenin çevresel ve yıkıcı sosyo-ekolojik etkileri de artıyor. Bu sosyo-ekolojik etkiler zaten ne toplumlar içinde ne toplumlar arasında eşit olarak paylaşılıyor. Yani büyümeye devam ettiğimiz sürece dünya üzerindeki halkların, o halkların içindeki belli grupların hayatlarını, sağlıklarını, geçim kaynaklarını istila etmeye devam ediyoruz. Bu yüzden büyümeyi devam ettirmek, adaletsizliği devam ettirmek anlamına geliyor. Adalet için büyümenin durması lazım. Küçülmenin aslında bir adalet projesi olduğunu söylememin ikinci nedeni, küçülmeciler, bugüne kadar devam eden küresel kapitalist büyümenin zaten adaletsizlikler üzerinden yükseldiğini düşünüyorlar. Bunun ilk örneği sömürgeleşme ve kolonizasyon süreçleridir. Kapitalist büyümenin güneydeki kaynakların, halkların, hayatların, ekolojilerin, sistemlerin sömürülmesiyle yükseldiği gerçeğidir. Küçülmeciler, bu adaletsizliklerin tamir edilmesi ve tersine çevrilmesi gerektiğini söylüyor. Küçülmenin bu açıdan en somut önerilerinden bir tanesi, ekolojik borç dediğimiz yani küresel kuzeyin büyürken talan ettiği hem çevresel hem insani kaynakları geri ödemesidir. Yani küçülmenin bir talebi de, küresel kuzeyin küresel güneye tarihsel olarak birikmiş ekolojik borcu ödemesidir. Bu açıardan bence küçülmenin bağlandığı hem adalet için küçülme hem küçülmek için adaletsizliklerin tamir edilmesi gibi bir projesi var.

İkinci söylemek istediğim ve bence benim konuşmamın ilk panele bağlandığı nokta; küçülmenin aynı zamanda bir kendi kendini yönetme projesi olduğudur. Hem tarihsel anlamda küçülmenin kurucusu olarak anılan Andre Gorz, Ivan Illich, Cornelius Castoriadis gibi düşünürlerin hem de bugün daha güncel küçülme düşünürlerinin vurguladığı önemli bir bağlantı; özerklik, yani kendi kendini yönetebilme ve ekonominin ölçeği arasındaki ilişki. Bu bağı farklı insanlar farklı şekilde tartışıyorlar. Bunun tartışılabileceği birkaç açı var. Örneğin Ivan Illich, büyük ölçekli teknolojiler ve büyük ölçekli altyapılardan bahsediyor. Ekonominin, teknolojilerin ve altyapıların ölçeği büyüdükçe bu büyümenin merkezinin uzmanlaşmış bürokrasiler gerektireceği yani teknolojilerin ve altyapıların artık sıradan yurttaşlar tarafından yönetilmesinin imkânsız olacağını söylüyorlar. Yani Illich'e göre ölçeğin büyümesiyle bizim hayatımızı şekillendiren teknoloji ve altyapıları kontrol etme ve yönetme kapasitemizin azalması arasında doğrudan bir bağlantı var.

Andre Gorz bu işe başka bir yerden bakıyor. Kapitalizm ve ücretli emeğin ortaya çıkışıyla beraber ihtiyaçlarımızı kendi kendimize belirleme kapasitemizin azaldığını ya da yok olduğunu, kendi ihtiyaçlarımıza karar verip bu doğrultuda çalışma saatlerimizi belirleme kabiliyetimizin yok olduğunu anlatıyor. Buradan hareketle küçülmecilere göre özerklik yani kendi kendini yönetmek, kendi yaşama kurallarını ve prensiplerini kendin koyma hakkı anlamına geliyor. Bu ancak, ölçeği sınırladığımız, kendimizi sınırladığımız bir dünyada mümkün olabilir. Ama küçülmeye göre bu sınırlar uzmanların bize söylediği verilerle değil, toplumun kolektif olarak siyasal bir süreçle belirleyeceği sınırlar şeklinde düşünülmeli. Tam da buradan küçülmenin ikinci ayağı olarak tarif ettiğim özerklik sorunsalına bağlayabiliriz. Yani nasıl yaşayacağımızı belirlemek, toplumsal tahayyülü ekonomiden kurtarmakla mümkün olabilir. Çünkü küçülmecilere göre kendi kendimizi yönetmek kendi kurallarımızı kendimiz koymak ancak toplumsal tahayyülü ekonomizmden, büyüme zorunluluğundan kurtarmakla mümkün olabilir. Yani o tahayyülü biz kurtaracağız ve açacağız ki başka ne tür etik politik ilkelerle orayı örgütlemenin mümkün olduğunu görebilelim.

Buradan doğru düşünerek ve açılış etkinliğiyle de paslaşarak söylemek gerekirse küçülme, bir ekonomiyi siyasallaştırma projesidir. Ekonomiyi, büyüme, verimlilik, rekabet, kâr gibi ekonomik gerekliliklerin verilerinin alındığı ama illa ki bunlara uyulması gereken bir alan olmaktan çıkarıp kararların etik politik dertlerle verilebileceği bir eylem alanı olarak kurgulayan bir projedir. İlk oturumla paslaşarak dememin nedeni; küçülmenin bu önerisinin, piyasaların doğal güçler olmadığı, bunların kontrol edilebileceği, ekonomik alanı siyasallaştıran pratik ve önerileri sadece devlet alanında, sadece makro ekonomi siyaseti alanında görmediğimizin göstergesi olmasıdır. Aslında başka birçok hareket, pratik, tahayyül bunu yapıyor. Küçülme önerisinin de böyle bir tahayyülü var ve burada yalnız değil. Devlet tarafından ve makro anlamda olan bir siyasallaştırmanın dışında toplumsal mücadelelerle beraber daha tabandan bu alanı siyasallaştırmaya çalışan başka birçok öneri var. Burada sayabileceğimiz aynı zamanda ekolojik kriz bağlamında da daha çok ses bulan planlama tartışmaları var. Bu tartışmalar çoğunlukla yukarıdan aşağı merkezî bir planlama olarak tartışılrsa da ve tartışmalar yine devleti çağırırsa bile aynı zamanda çok daha farklı bir yerden tabandan örgütlenecek bir demokratik katılımcı planlama tartışması da yürütülüyor.

Bu demokratik katılımcı planlama, üzerine çokça yazılıp çizilmiş bir meseledir. Bunun ötesinde de somut olarak Rojava'da ya da bir komünal ekonomi içerisinde örgütlendiğini de gördüğümüz topluluklar var. Tabandan ihtiyaçlarının ne olduğunu, buna dair nasıl bir üretim içine gireceklerini, bu üretimi örgütlerken neyi önceleyeceklerini kendi kendilerine planladıkları örnekleri de görüyoruz.

Muhtemel Gelecekler'e dair küçülmeden hareketle bugüne bakarak konuşurken ekonomi alanını toplumsallaştıran ve siyasallaştıran pratiklerin sadece devlet tarafından ya da devletten doğru örgütlenen bir makroekonomik siyaset alanından değil tabandan da geldiğini söylemeye çalışıyorum. Bunun yanı sıra, ekonomiyi siyasallaştıran pratikler tahayyülünü de genişletmemiz gerektiğini düşünüyorum. Toplumsal hareketler evrenini, muhtemel gelecekleri düşünürken, hem uzam hem mekân olarak daha geniş tutmak gerektiğini düşünüyorum. Sadece "İşgal Et" hareketleri değil, yerli halkların direnişleri, örneğin Latin Amerika'da post-kalkıncı düşünce ve pratikleri, Rojava gibi pratikleri ya da tamamen bir alternatifi olmadığını düşündüğümüz sadece reddiye siyaseti olarak bir kenara koyduğumuz Blockadia yani fosil yakıtları toprağın altında tutma gibi hareketleri de önemsiyorum. Bunların sadece reddiye siyaseti yapıyorlar diye bir kenara konulmaması gerektiğini aslında belli altyapıların ortaya çıkışını durdurarak ve bir şekilde belli ilke ve değerlerin tekrar üretilmesine bir ket vurarak tahayyülümüzü de eyleme geçme alanımızı da genişletmeleri açısından ümitvar bulduğumu söyleyerek bitiriyorum.

Bilge Işık:

Özetleyici bu giriş konuşması için Bengi'ye çok teşekkür ediyoruz. Aynı zamanda açılış oturumuna da pas attı ve yine bizim seminerlerdeki tartışmalarımızla da belirli oranda kesişimsel çok şey söyledi. Kapalı seminer programımıza katılımcı olarak katılmış arkadaşlarımıza da çok tanıdık gelmiştir. Bengi'nin açtığı gediklerden hareketle Zeynep'in konuşmasından sonra çok iyi soruların geleceğini düşünüyorum. Benim de merak ettiğim, sormayı istediğim şeyler var. Konuya dair derli toplu bu açılış benim için de çok ilham verici oldu. Bence Muhtemel Gelecekler tahayyülünde en önemli konulardan biri insan pratiğinin ve insan sorumluluğunun kendisi. Bunun tartışılabilir olmasının önünü açan bazı imkânları da yaratmamız gerektiğini düşünüyorum.

Bunlar doğrudan eylemsel ve pratik alanların da açığa çıkmasını sağlayacak tartışmalar. Pratiğin kendisinin ve etik anlamda varlığımızın, dünyayla kurduğumuz ilişkinin sonuçlarına dair sorgulamalarımızın iç içe geçtiği, simbiyotik süreçler... Buradan hareketle daha pratik alanda, gündelik hayatta da o küçülme eksenine bağlı bir biçimde neler görüyoruz kısmını başkaca yönlerden açmaya çalışacak Zeynep'e konuşmayı devretmek istiyorum.

Zeynep Kadırbeyoğlu:

Ben de öncelikle Bengi'ye genel çerçeveyi kurduğu, hem açılış etkinliğine pas verdiği hem de bana belirli bir alan açtığı için teşekkür ediyorum. Ben aslında bugün bir parça alternatifler ve bunların günlük hayatta gördüğümüz örnekleri üzerinden konuşmak istiyorum. Çünkü ne zaman ekolojik kriz ve toplumsal mücadeleler üzerine konuşsam sonuna doğru yaklaştığımda herkes; “Her şey bu kadar kötüyse biz ne yapmalıyız?” deyip çok karamsar bir havaya girebiliyor. Dünya çapında çok farklı yerlerde, çok farklı şekillerde oluşmuş alternatifleri aslında görüyoruz ve deneyimliyoruz. Burada en önemlisi belki bu alternatiflerin aslında yerelden çıkıyor olması. Bugün ondan da biraz bahsedeceğim. Sadece yerelde kalmıyorlar. Bu alternatifler aslında yeni ekonomi olarak daha yerel bir ekonomiyi tanımlamaya çalışıyorlar. Bir yandan da yeni bir siyaset olarak daha katılımcı, daha doğrudan bir siyaset tanımlamaya çalışıyorlar. Temsilî olan yapıların daha hesap verebilir hale geldiği yeni bir siyaset biçiminden bahsediyoruz. Sonuçta neoliberal küreselleşmenin negatif etkilerinin azaltılacağı adil bir toplum tanımlamaya çalışıyorlar. Yerelde deneyimlenip daha sonra da birbirleriyle etkileşim halinde küresel ağlar olarak etkiyi daha da büyütecek şekilde örgütlenen yerel alternatiflerden biraz bahsetmek istiyorum. Bunu yaparken de siyaset bilimci Peter Evans'ın 2000'lerdeki küreselleşme karşıtı hareketleri inceleyerek oluşturduğu neo-Polanyici bir iyimserlik ile konuya bakacağım. Çünkü açılış etkinliğinde de aslında bundan bahsedilmişti.

Polanyi, 20. yüzyılın başındaki toplumsal taleplerin vahşi kapitalizmin nasıl kontrol altına alınmasını sağladığından bahsediyor. Ama bunu o dönemde, ulus devletler ölçeğinde ve birbirinden kopuk hareketler olarak görüyoruz. Ulus ötesi bir hareketten bahsetmiyor Polanyi.

Halbuki bizim Şu anda yaşadığımız ortamda küreselleşmenin araçları kullanılarak dünyanın çeşitli yerlerindeki benzer hareketler birbirleriyle ilişkilenebiliyor, iletiŐime geçebiliyor ve ortak hedefler doğrultusunda mücadele edebiliyorlar. Benim bahsetmek istediğim tür alternatif hareketleri daha somut örnekler vererek açmak istiyorum. Örneğin hepimizin günlük hayatında çok önemli olan gıda fiyatlarında son yıllarda yaŐanan artışı özellikle son dönemde ülkemizde de hissediyoruz. Bunun yanı sıra sağlıklı gıdaya erişim noktasında birtakım kaygılar hepimizin gündeminde. Üretim sürecinde tekelleŐen ve ŐirketleŐen bir yapı var. Bu yüzden küçük üreticilerin ve çiftçilerin ciddi sıkıntılar yaŐadığını görüyoruz. Bunlar gıda alanında var olan belirli sorunlar. Peki bu konularda sadece Şikâyet etmek ve dert yanmak yerine bu konulara el atmak mümkün mü diye düşündüğümüzde, deneyimlediğimiz sorunları bir araya gelerek aşmanın mümkün olduğunu görüyoruz. Türkiye'de ve birçok yerde bununla ilgili çalışmalar görüyoruz. Gıda alanında kooperatif, gıda topluluğu, kent bostanı gibi birçok farklı oluşum var. Bu oluşumların aslında yapmak istediği Şey sadece yerelde kendi küçük ölçeklerinde birtakım Şeyleri dönüŐtürmek değil, aynı zamanda orta vadede bir araya gelerek benzer hareketlerle tarım ve gıda politikalarını etkilemeye çalışmak. Burada farklı ölçeklere bakmamız gerekiyor. Benim de içinde olduğum böyle bir oluşumdan bahsedebilirim. Boğaziçi Üniversitesi'nde küçük üreticilerle ve çevreyle ilgili çalışan ve sendikada aktif olan arkadaşlarımız bir araya gelerek küçük çiftçiye desteklemek amacıyla Boğaziçi Üniversitesi Tüketim Kooperatifi'ni kurdular. Bu kooperatifin ilk aşamada hedefi küçük üreticiyi desteklemektir. Ama bu süreçte örgütlenip kooperatif Şeklinde bir araya gelip birçok farklı kaygıyı da deneyimledikten sonra, üretim ve tüketim süreçlerinin dönüŐtürülmesi gerektiğine karar verdiler. 10 seneden fazla zamandır bunun için çalışıyoruz.

Burada temel kaygı aslında küçük çiftçiye desteklemektir. Üreticilerin yaŐadıkları iklim deđiŐikliği gibi birtakım süreçlerin yarattığı dönüşüm ve deđiŐimleri birebir duymak, onların deneyimlerini dinlemek, kooperatifte aktif olan herkesi çevre ve ekoloji konusunda daha duyarlı ve bu konulara daha vakıf hale getirdi. Öbür taraftan sadece basit bir tüketici olmanın ötesinde üretici olmak da yani ürünü paketlemekten tutun üretim süreçlerini anlamaya çalışmak, bizlerde dönüŐtürücü bir etki yarattı.

Ama sonuçta bu kooperatif, çalışanların, öğrencilerin ve mezunların katıldığı küçük ölçekli bir üniversite yapılanması. Fakat şunu görüyoruz ki son 10 senede, Boğaziçi Üniversitesi'nde kurulan kooperatiften sonra, İstanbul'da çok fazla sayıda kooperatif veya gıda topluluğu kurulmaya başlandı. Bunların kimi işyeri ölçeğinde, kimi mahalle ölçeğinde kuruluyor. Dolayısıyla tüm bunların bir araya gelerek tarım ve gıda politikasının dönüşümü noktasında baskı unsuru oluşturması mümkün ve bu da uzun vadede ulusal ölçekteki politikaları etkileyebilir.

Aslında yerel yönetimlerin ve belediyelerin buradaki önemi ve rolünden bahsetmek istiyorum. Türkiye'de çeşitli yerlerde, özellikle Covid-19 sonrasında, belediyelerin de gıda konusunda aktif olarak işin içine girdikleri süreçleri gözlemleyebiliriz. Hem üreticiye olan destek hem de daha adil bir gıdaya erişim süreci sağlayabilmek için belediyelerin organize olup bu sürece el attıklarını görüyoruz. Yeni bir siyaset dediğim katılımcı siyasette aslında belediyelerin bünyesindeki birtakım oluşumların da etkili olduğunu görüyoruz. Örneğin kent konseyleri her ne kadar Türkiye'nin çeşitli yerlerinde sadece görüntüde var olsa da aktif ve iyi çalıştığı yerlerde ne kadar fark yaratabildiklerini görüyoruz. Kimi yerlerde mahalle meclislerine de yer açan ve mahalle ölçeğinde birtakım sorunların tartışılıp bunların çözümü için harekete geçen bireylerin kolektif özneler oluşturduklarını görebiliyoruz. Bu da yerelle ulusal arasındaki bağlantıyı kurma noktasında etkili olabiliyor.

Bir de tabii ulus ötesi alana bakmamız gerekiyor. Çünkü bu tür alternatiflerin genelde çok ufak ölçekli ve var olan sistemi dönüştürebilecek etkisi olmadığı iddia ediliyor. Var olan sistemin kuvvetli, büyük ve dönüştürülemez olduğuna dolayısıyla bu alternatif çalışmaların çok da etki etmeyeceğine dair bir algı var. Zaten en önemlisi bu algıyı kırmak. Birtakım şeyleri dönüştürebileceğinizi hissettiğiniz noktada kolektif olarak birtakım şeyleri değiştirmek çok daha kolaylaşıyor. Ulus ötesi alana baktığımızda da neoliberal küreselleşmenin küçük tarımsal üreticiler üzerindeki etkisi tüm dünyada benzer. Baktığımız zaman bu şirketleşmiş ve tekelleşmiş uluslararası ticarete dayalı gıda ve tarım sisteminin Asya, Güney Amerika ve Afrika'da da benzer etkileri olduğunu görüyoruz.

Bu noktada La Via Campesina adlı örgütten bahsetmek istiyorum. Bu örgüt, küçük üreticilerin; serbest ticaretin, düşük fiyatlar ve endüstriyel tarımın getirdiği benzer sorunları olduğunu ve bu sorunların dünyanın çeşitli yerlerinde benzer şekilde deneyimlendiğini fark ediyor. Türkiye'de de bakarsak 2000'lerin başından itibaren kurulmaya başlayan Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu var. Onun da üyesi olduğu La Via Campesina şu anda 69 ülkede aktif olarak örgütlü olan çiftçi ve üretici örgütlerinin kurduğu ulus ötesi bir ağ. Bu örgütün 69 ülkede yaklaşık 148 üyesi var ve 500 milyondan fazla üreticiyi bünyesinde barındırıyor. Bu üreticiler sadece sorunlardan şikâyet etmek ve neoliberal süreçleri durdurma noktasında direnmek değil, aynı zamanda alternatifleri oluşturmak için de masaya oturup kimi kurumlarla bunları tartışıp alternatifler üretmeye çalışıyor. La Via Campesina 1993'te kuruluyor ve o tarihten bu yana amaçları karar alma süreçlerine katılmak ve bunu yaparken de sadece tabanda örgütlenen grupların bu ağa dahil olmasını sağlamak. Masaya oturduklarında da Dünya Bankası gibi kuruluşların katılımcı mekanizmalarının aslında sadece göstermelik olduğunu düşündükleri için bu kurumlarla masaya oturmayacaklarını beyan ediyorlar. Bütün bu ulus ötesi süreçlerde gıda egemenliği kavramını ortaya atıyorlar. Bu kavram, küçük çaplı üreticilerin oluşturduğu bir kavram ve zamanla bu kavramı tanımlayıp taleplerini dile getiriyorlar.

Gıda egemenliğinden biraz bahsetmek istiyorum. Tarımsal üretimin uluslararası ticarete odaklı olmaması gerektiğini düşünüyorlar. Yerelin ihtiyaçlarına cevap veren ve dolayısıyla da yereldeki üretim süreçlerinin etkilerini görebileceğimiz bir yapı tahayyül ediyorlar. Bu yapılırken devletlerin destekleme yapmasını, ama bunu başka ülkelere damping yapacak şekilde değil, sadece yerelde üreticiyi koruyacak daha adil, daha onurlu bir yaşama sahip olabilmesi için destekleyecek seviyede yapmasını, adil fiyatın hem üretici hem tüketici için saptanabileceği bir sistem öngörüyorlar. Bunun içerisinde aynı zamanda toprak reformu ve eşitlikçi bir yerel kontrol, yani birçok farklı kaynağı da aslında yerelde kontrol edebilecekleri mekanizmaların yaratılması var. Burada tohum, su, toprak ve orman gibi mekanizmalardan bahsediyoruz. Örneğin patent yasasına karşılar. Çünkü tohumdaki patentlerin aslında insanlığın ortak mirası olan tohumun birtakım kapitalist çıkar odakları için kullanıldığını söylüyorlar. Bu, çok küçük bir hareket olarak başlayıp daha sonra küresel ölçekte aktif olan ve politika yapım süreçlerine etki etmeye çalışan, bunu yaparken gıda egemenliği kavramını

geliştiren ve bunun da uluslararası alanda kabul görmesini sağlamaya çalışan bir oluşum. Dolayısıyla dünyanın çok çeşitli yerlerinde yerelde örgütlenmiş birçok grubun küçük ölçekli de olsalar ulus ötesi alanda bir araya gelebilmesi, dirsek temasında bulunabilmesi, birbirlerinin deneyimlerinden faydalanmaları ve bu sayede daha etkin olabilmelerinin önünü açıyor. Farklı alanlardaki toplumsal hareketlerin de birbirleriyle dirsek temasında olması çok önemli. Yani ekoloji hareketiyle kadın hareketinin, toplumsal cinsiyet eşitliği hareketinin ve emek hareketinin bir arada birbirleriyle iletişim halinde olması da çok önemli. Şu anda var olan sistem bize aşılamaz, çok büyük, çok kuvvetli görünse bile sonuçta var olan gedikleri ve çatlakları büyüterek ve alternatiflerin mümkün olduğunu yaşayarak ve pratikte göstererek bunun değişebileceğini öncelikle tahayyül etmek, ardından da bunu yapmak için harekete geçmek, örgütlenmek, organize olmak çok önemli diyerek bitireyim.

Bilge Işık:

Çok teşekkür ederiz Zeynep. İki konuşma da gerçekten çok ilham verici ve birbirini çok destekleyen konuşmalar oldu. Benim açımdan da birçok soruyu beraberinde getirdi. Bu konuşmalar, bu çağda yaşayan her bir birey için çok can alıcı, gündelik hayatımızın içerisinde yaşamsal bulduğumuz krizlerin kaynağına dair soruları da çağırırdı.

Doğal bir biçimde küçülmeden bahsettiğimiz noktada yerel yönetimlerden ve katılımcı demokrasiden bahsediyor oluyoruz. Burada ekonominin kendisi, siyasal olandan, politik olandan ve yönetsel olandan ayrılamıyor. Bunları birbirinden ayırmak mümkün değil. Hepsini bir arada düşünmek gerekiyor. Karşıya karşıya kaldığımız örnekler ekonomik hayatın ne kadar belirleyici olduğunu gösteriyor. Yeni bir yaşam biçiminin mümkünliğini düşündüğümüz anda ekonomisiz hareket edilemeyeceğini çok yakın gelecekte de birçok bağlamda görmüş olduk. Ben çok uzak bir noktaya oltayı atmak istemiyorum. Örneğin çok yakın bir coğrafyada yerel yönetimin ve yerelin güçlendirmesine dair taleplerin olduğunu biliyoruz. Kayyum süreçlerinden önce Kürt illerinde başarılmaya ya da denenmeye çalışılan şey, yerel demokrasiyi güçlendirme pratiğiydi. Fakat burada benim ve belki de dışarıdan ya da içeriden süreci izleyen insanların birçoğunun da gözlemi;

ekonomik anlamda yerel güçleri destekleyecek ciddi oranda bir pratik açığa çıkamadı. Yani sizin konuşmalarınız esnasında ikisinin arasındaki ilişkiselliğin ne kadar önemli olduğunu ve birbirini kartopu gibi besleyen süreçler olduğunu düşünüyordum. Bu ekonomik pratiklerin açığa çıkmıyor olması aynı zamanda oradaki kazanımların da çok kısa bir sürede merkezî hükümet hamlesiyle ortadan kaldırılmasına neden oldu. Bunu değiştirebiliriz. Bunu dünyanın bir başka coğrafyasında başka bir ölçekte yine kurabiliriz ve yine konuşabiliriz. Çünkü aslında bunlar çok yeni örnekler de değil. Arkaik kökenlerine de gidebiliriz. Üretim biçimleri ve stratejileri olarak küçülme dediğimiz şey aslında binlerce yıl öncesinin yaşam pratiğini işaret eden, dünya açısından oldukça eski bir kavram. Bunu, küçülme pratiğinin tarihte görülmesi nedeniyle söylüyorum. Burada kurulamayan dengede siz problem olarak neyi görüyorsunuz? Bu iki dinamik arasındaki senkronizasyon kaybı, uzun vadede politik anlamda veya örgütlenme stratejileri açısından neyin eksikliğinden ileri geliyor? Burada coğrafyanın neden olduğu bir negatif pozisyon mu var? Belki bu kodların kendisini biraz konuşmak gerekiyor. Yani bu ilişkisellik yavaş mı yürüyor yoksa doğalında gerçekten kazanımlar bu biçimde mi elde edilir ya da toplumsal kültür dediğimiz şey gerçekten bu biçimde mi ilerler? Sizin bu konuyla ilgili genel anlamda düşüncelerinizi merak ediyorum.

Bengi Akbulut:

Bilge soruyu sorarken ekonomik anlamda pratik gibi şeyler söyleyince aklıma ilk gelen şey; ekonomiden kimin ne anladığı, ekonominin neyi içerdiği, ekonomi derken neden bahsettiğimiz. Bunlar ihtilafli şeyler ve aslında biraz içinde olduğumuz krizin nedeni de o ekonomi dediğimiz alanı sadece piyasadaki, fiyatı olan ve piyasada değiş tokuş edilen şeylerden yani metallerden ibaret görmek. Bu, hem doğanın hem de Zeynep'in de bahsettiği gibi küçük çiftçilerin ya da kadınların toplumsal ve doğal yeniden üretim emeğini göz ardı etmek demek. O yüzden şimdi ekonomik pratik derken onu düşünüyordum. Bence "ekonomik pratik" ne demek?

Senin soruna gelecek olursak, ben şöyle okuyorum tarif ettiğim meseleyi; herhangi bir siyasal pratik, tahayyül, yerelleşme, kendini yönetmeye dair iradenin, karşılaşılabileceği birtakım saldırılara karşı durabilmesi için ekonomik

alanını ya da yeniden üretiminin ekonomik yollarını garanti altına alması gerekiyor. Bunu yapmanın farklı yolları var. Birtakım düşünürlerin toplumsal yeniden üretimin müşterekleştirilmesi dediği böyle bir şey; hayatın idame edilmesi için ya da bir topluluğun kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olan ihtiyaçların özerk bir şekilde o topluluk tarafından örgütlenmesi. Bu, bir devlet mekanizmasına ya da dışarıdan girmeye çalışan piyasa mekanizmasına dayanmadan, ona muhtaç kalmadan ihtiyaçların özerk bir şekilde örgütlenebilmesi ve karşılanabilmesi demek. Sen ekonomi pratiği dediğinde benim aklıma bu geldi. Şimdi bunu örgütlemek herhangi bir siyasal hareketin ya da toplumsal hareketin uzun erimli olabilmesi ve kendini koruyabilmesi için gerekiyor. Ama mesele burada da bitmiyor. Bazı tahayyüller ve pratiklerin de üzerinden tankla geçiliyor. Ama ekonomik pratikleri olmadıkları için değil. Bazen tam da olduğu için ve tam da çok özerkleştikleri için, yani o sisteme çok büyük tehdit getirdikleri için yok ediliyorlar. Sadece kapitalist, devlet merkezli bir ekonomik politik sistemi anlamsız kıldıkları için değil ama dekolonizasyon dediğimiz şeyi somut olarak alanda uyguladıkları için ve artık oradan kaynak elde edilmesi mümkün olmayacağı için kapitalist merkez tarafından büyük tehlike arz ediyorlar ve ortadan kaldırılmaları gerekiyor. Bazen de ekonomik olarak özerk bir şekilde ayakları üzerinde durabildikleri için üzerinden siyasal bir tank geçiyor. O yüzden o özerkliği, o pratiği korumak için sadece bir ekonomik pratik yeterli olmuyor. Onun etrafında onu koruyacak geniş tabanlı bir politik hareket gerekiyor.

Zeynep Kadırbeyoğlu:

Yerel yönetimler örneğine baktığımızda kayyum süreçlerinin yerel yönetimleri dağıtmaya çalıştığını görüyoruz ama bir yandan da sahada araştırma yapan bir meslektaşımın bildiği kadarıyla toplumsal hareketleri ve kolektifleri yok etme çalışması tam başarıya ulaşmıyor. Çünkü özellikle kooperatifler ve başka oluşumlar tekrardan başka şekillerde gün yüzüne çıkabiliyor. Yerel yönetimlerin kaynakları olmadığı zaman bu kolektiflerin veya kooperatiflerin ayağa kalkması veya hayatta kalması daha zor ama bunu başarırlarsa aslında kendi yağlarıyla kavranan ve belki daha sürdürülebilir mekanizmalar olarak ortaya çıkacaklar. Bu şekilde de düşünmek lazım. Yok olan hiçbir şey iz bırakmadan yok olmuyor.

Gıda toplulukları arasında da farklı sebeplerle başarısız olanlar var. Ama aslında oradaki o örgütlenme, oradaki kolektif özne olma deneyimi insanları ileride başka alanlarda veya aynı alanda farklı bir oluşum içerisinde örgütlenmeye itiyor. Türkiye tarihsel olarak çok merkeziyetçi bir yapı. Son dönemde de bunun giderek arttığını görüyoruz. 2000'lerde herkesin kafasında birtakım reformlarla "Yerinden yönetime doğru acaba bir gidiş olabilecek mi?" soruları vardı. Ama son 10 yılda tam tersi yönde bir gidişat gözlemlendi. Özellikle de iktidar partisi büyük şehirlerdeki belediyelerin yönetimini kaybedince, Ankara farklı şekillerde belediyelerin elini kolunu bağlamaya çalıştı. Yerelin ve yerel yönetimlerin önemine dair Hindistan'dan bir örnek verebiliriz. Amartya Sen, Hindistan'daki Kerala eyaletinden bahseder. Kerala çok zengin bir yer değildir ama bölge yönetimleri kaynakları nasıl harcayacağına kendileri karar verdikleri için ekonomik büyümeye odaklanmak yerine sağlık, eğitim, gibi alanlara yatırım yapar ve insani gelişmişlik alanında ülkenin geri kalanına göre çok daha başarılı sonuçlar elde ederler. Dolayısıyla ekonomiyi aslında siyasallaştırdığımız zaman kaynaklarımızı nasıl ve nereye yönlendirebileceğimize karar verebildiğimiz noktada farklı alternatifleri değerlendirebilir hale geliyoruz. Halbuki şu anda dünya piyasalarında rekabet edebilir kentler olmak sanki daha önemliymiş gibi gösterilmeye çalışılıyor. Ama bunun alternatifleri mutlaka var. Bunları değerlendirerek nasıl bir hayat istediğimize ve nasıl bir paylaşım istediğimize birlikte karar verebileceğimizi düşünüyorum.

Bilge Işık:

Konuşmalarınızın eksenini beni şöyle bir noktaya götürdü; eğer başka bir dünya ihtimaline inanan ve bunun peşini süren bir noktadaysak, önemli olan, o ihtimalin kendisini görünür kılmaya çalışmak olmalı. Yani bunun ölçeğini başarı ve başarısızlık üzerinden kurmaktansa sürekli kafamızda hesap etmeye çalışmaktansa görünürlüğünü artırmaya çalışmalıyız. Çünkü aslında on kişinin arasında bile demokratik bir kültürün zeminini kuran bir ilişki açığa çıktığında etrafına yayılabilme potansiyeli taşıyor. Benim aklıma İspanya'daki Marinelada geliyor. İspanya'daki küçük bir kasabanın yönetim biçimine baktığımda bende "Başka bir şey mümkün" heyecanı ve hissi yaratıyor. Çok daha fazla örnek sayabiliriz. Bir taraftan da hakikaten bu tür alternatif yapıların ya da örgütlenme biçimlerinin bir görünürlük problemi de var.

Farklı toplumsal grupların farklı bir araya gelme stratejilerinin konuşulabileceği yapılardan söz ediyorum ama bir bakıma hepimizin bunu görmeye ihtiyacı varken bir taraftan da bunun bilgisine ulaşmak, bunu görünür kılmaya çalışmak da başka bir sorun. Bu topluluklar kendilerini nasıl görünür kılabilirler? Bu stratejiler ne olabilir? Çünkü çok iddialı ve kapsayıcı bir şey yapılmaya çalışılıyor ve hayatın tamamı hedefleniyor. Dolayısıyla bu hedefin kendisi nasıl anlatılmalı? Nasıl genişletilebilmeli?

Zeynep Kadirbeyoğlu:

Politik ekolojide bir çevre adaleti haritalaması vardır. Bu tür çevre ihtilaflarını yaşayan kişiler, akademisyenler ve aktivistler bir araya gelerek ortak bilgi oluşturdular ve bu bilgileri bir veri tabanı haline getirip bir harita vasıtasıyla daha görünür ve herkese açık bir platform haline getirdiler. Biz de Türkiye'de bu haritalama çalışmasına katılmıştık. 2010'larda Türkiye'de oluşan gıda hareketleri de haritalandı. Haritaya baktığınız zaman nerede ne tür gıda topluluğu olduğuna dair bilgi alınabiliyor ve o topluluğun üzerine tıkladığımızda gerekli detayları öğrenebiliyoruz. Bu oluşumları internet sitesinden de takip edebiliyorsunuz. Bu tarz haritalama çalışmaları yapmak, bu çalışmalardan çeşitli platformlarda bahsetmek ve deneyim paylaşımı yapmak ekoloji hakkındaki gerçekleri görünür kılmak için çok önemli. Zaten bu hareketler aslında birbirleriyle iletişim halindedir. Çeşitli yöntemlerle bir araya gelerek birbirlerine deneyimlerini aktarıyorlar. Özellikle kurulma aşamasında diğer toplulukların deneyimlerini öğrenmeye çalışıyorlar ki aynı hataları yapmasınlar. Bu süreçler içerisinde Bengi'nin bahsettiği müşterekler toplantıları yapıyordu. Orada birçok farklı oluşum birbiriyle ilişkilenebilir ve ortak ne yapabiliriz'i tartışmaya başladı. Maliyetleri azaltmak için bir üst birlik kurmak üzerine kafa yordular. Bunlar yapılıyor ama ne kadar etkin olduğunu düşünmekte fayda var. Özellikle bu haritalama çalışmalarıyla bu alternatiflerin gerçekten yaratılabileceğini, bir yerlere varabileceğini göstermek gerekiyor. Belki on dakikanın altında, hızlıca izlenebilecek ve farkındalığı artırabilecek küçük belgeseller yapılabilir. Vatandaş bilimi denilen yöntemle hem doğaya dair hem çevremize dair birtakım bilgileri derleyebileceğimiz platformların daha yaygın hale gelmesi, hatta Bengi'nin de bahsettiği insan dışındaki varlıklara dair de envanter çalışmaları yapmak,

özellikle tehlike altındaki türlerin korunması için birtakım çalışmalar yapmak çok önemli. Ekoloji Kolektifi gibi veya yurttaşlar için ÇED süreci takip rehberi gibi daha pratiğe yönelik, daha anlaşılabilir, daha kolay takip edebileceğimiz rehberler hazırlamak için neler yapabileceğimizi düşünmeliyiz. İnternet çağında bu tür uygulamaları yapıp yaygınlaştırmak daha kolay. Benim aklıma bu tür stratejiler geliyor. Temelde aktivistlerle bilim insanlarının ve yereldeki bu tür hareketlerin bir arada hem bilgiyi oluşturup hem de birlikte bunun yayılması için çalışmalarının etkili olacağını düşünüyorum. Örneğin, gıda egemenliği kavramı akademide çok kullanılan bir kavram ama aslında hareketin içerisinden çıkmış, tanımlanmış ve kullanılmaya başlanmış bir kavram. Dolayısıyla bu tür şeylerin giderek artması da etkili olacaktır diye düşünüyorum.

Bengi Akbulut:

Zeynep'in bir önceki soru için söylediği bir şeyden başlamak istiyorum; her şeyin izi kalıyor. Herhangi bir toplumsal mücadele veya somut pratikler belki o an karşı çıktığı projeyi durduramaz ama o esnada ürettiği ilişkiler, kışkırttığı siyasi arzu ve başka bir hayat tahayyülü, öznellikler vs. bir sonraki hareket için ya da oradaki çıkacak başka bir inisiyatif için zaten çok itici oluyor. Bu anlamda belki 10 kişi bile bir araya gelse işte tam orada demokrasi kültürünün ötesinde bir şey açığa çıkıyor. Aslında açılış etkinliğinde ütopyalara ve ütopyacı düşünürlere çok atıfta bulunuldu. Kathy Weeks'in Ernst Bloch'tan hareketle ütopyacı düşünce ve pratik için bahsettiği bir şey vardır; ütopya, geleceğe dair neyi talep ettiğimizi bugünden söyleme hali değil, o geleceği beraber tasavvuf etme, arzulama ve ona iradi bir şekilde yönelme halidir. Yani ütopyayı bir süreç olarak görmek bu anlamda bence çok önemli. Sadece bugün olan, bugün gözümüze çarpan şeyleri değil, izi kalan şeyleri de görünür kılmamız gerekiyor. Bunun yolu ne olur? Bunun yolu, daha görsel bir haritalama da olur, toplumsal bir sözlü tarih çalışması da olabilir. Peki bunun öznelere kim olur? Bence bu ilginç bir soru olabilir.

Zeynep'in söylediği haritalama pratiklerine şunu eklemek isterim. Dayanışma ekonomisi dediğimiz konuda gıda inisiyatiflerinin dünyada yerel veya daha evrensel ağları mevcut. Örneğin, Amerika'daki ve Brezilya'da birtakım yerel ağlar da bunu yapıyor.

Özellikle Brezilya Devleti'nin Türkçe'ye Dayanışma Ekonomisi Genel Müdürlüğü şeklinde çevirebileceğimiz kuruluşu, dayanışma ekonomileri pratikleriyle beraber ortak bir haritalama çalışması yaptı. Aslında burada hem bir görünür kılma hem de bir ekonomik devre yaratma amacı var. Haritalandırma aynı zamanda farklı inisiyatiflerin teknik anlamda ekonomik bir ağlanma şekliyle kendi özerk piyasalarını yaratabilmeleri için bir itki de oluşturabilir. Mesela birisi pamuk, diğeri iplik, öbürü kumaş üreten küçük ölçekli üreticiler, girdi çıktılarını birbirlerinden alabilseler zaten çok daha otonom bir ekonomik ağ oluşturulmuş oluyorlar. Aslında teknik anlamda ekonomi diyorum ama bu da bir tür ekonomiyi siyasallaştırma, toplumsallaştırma daha toplumsal siyasal kararları açabilme projesi. Çünkü dayanışma ekonomileri; farklı inisiyatifler birbirleriyle alışveriş halindeyken, fiyat belirleme süreçlerinde daha etik ve daha dayanışmacı ilkeler üzerinden ilişkileniyorlar. Bildiğimiz piyasa güçlerinin dikte ettiği fiyat ya da kâr marjlarıyla hareket etmiyorlar.

Söylemek istediğim diğerk bir şey de, görünürlük çalışmalarını Türkiye'de de yaptığımız ve yapmakta olduğumuzdur. Bence görünürlük meselesinin yanı sıra hafızasızlık meselesi de dikkate alınmalı. Bu inisiyatiflerin çoğu görünür olsalar da olmasalar da; "ütopik" ya da "gerçekçi değil" ya da "kapitalist piyasada tutunamaz" gibi önyargılarla değerlendiriliyorlar. Bunu özellikle feminist coğrafyacı J.K. Gibson-Graham, bu kolektif mahlas ile yazdığı makalelerinde çok iyi anlatır. Zaten bu alternatif kuruluşların başarısız olacakları ya da yozlaşacakları üzerine baştan bir kabulümüz olduğu için bu tahayyülümüzü sermayenin bakış açısından kurtarabilmiş değiliz. Bence mesele sadece bir tahayyül meselesi değil, alternatiflere dair başka bir dil geliştirmemiz gerekiyor. Bu yapıları bir yandan ekonomiyi toplumsallaştıran örnekler olarak düşünürken bir yandan da verimli olmadıklarını, kârlarının düşük olduklarını düşünemeyiz. O zaman onları değerlendirdiğimiz dili de icat etmek, orada yarattıkları toplumsal ve ekolojik değerden, sömürsüzlükten ya da demokrasiden bahsetmemiz gerekiyor. Yani alternatifleri karşı çıktığımız sistemin diliyle değerlendirirsek ya da Marx'ın deyimiyle burjuva ekonomisinin parametreleriyle değerlendirirsek bunun bize bir faydası olmaz. O yüzden görünürlüğün yanına ben biraz bunları koyarım diye düşünüyorum.

Zeynep Kadirbeyoğlu:

Bu dediklerine ben de katılıyorum. Benim verdiğim örneklerde de aslında Bengi'nin bahsettiği piyasa dışı mantığın işlediğini görüyoruz. Her ne kadar; "Nasıl hayatta kalacağız?", "Nasıl kira ödeyeceğiz?", "Nasıl faturalarımızı ödeyeceğiz?" gibi kaygılara doğru itilsek de öte taraftan da ciddi sıkıntılar olduğunda belirli dayanışma süreçleri örmek ve bunların üstesinden gelmek mümkün olabiliyor. Üreticilerle ilişkilendiğimiz noktada, marketlerin yaptığı tarzda fiyat kırmak yerine, üreticinin hak ettiği ve emeğinin karşılığını aldığı şekilde fiyatları yükseltmek mümkün. Hem verilen emeğin hem yapılan maliyetlerin karşılandığı adil bir fiyatlama yapılması söz konusu olabiliyor. O yüzden Bengi'nin dediği gibi var olan reflekslerimizi de kırabileceğimiz ve farklı hedeflerle, farklı şekillerde organize olan ve farklı şeyleri önceleyen oluşumlar olduğunu da unutmamamız gerekiyor.

Bilge Işık:

Bütün bunlar hakkında düşünürken temelde kendi ön kabullerimize ve düşünme pratiklerimize dair de soru soran bir tavırla hareket etmemiz gerekiyor sanırım. Yani başka anlamlara, başka pratik biçimlerine gidebilmek için bizim pratik değerlendirmelerimizin de değillenebilmesi lazım. Dolayısıyla kendimizi de kurulu bir şey olarak bozmamız, kurcalamamız gereken bir şey olarak düşünmemiz iyi bir yol açıyor. Çok fazla söylenecek şey var ama şimdi seyircilerden gelen bir soruyla devam etmek istiyorum: "Tüm bu dönüşüm, küçülme ya da kolektivite biçimleri içinde kadınların, kuirlerin örgütlenme pratikleri ne kadar etkin oluyor ya da orada ilham verici örnekler var mı? Yoksa geleceğe yönelik çeşitli kolektiviteler de hiyerarşi ya da hegemonyadan nasibini alacak mı?" Kim başlamak ister?

Zeynep Kadirbeyoğlu:

Birçok yerde bu tür örgütlenmelerde özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden yaratmayacak şekilde harekete geçtiklerini görüyoruz. Meksika'daki Zapatistalar'dan tutun pek çok yerden örnek verebiliriz bu konuda.

Örneğin Chiapas'ta kadınların çok etkin olduklarını ve hareketin çok önemli bir parçası olduklarını görüyoruz. Bunun gibi çeşitli üretici kooperatiflerinde yine kadınların çok aktif olduğunu görüyoruz. Gıda alanından örneklendirmek gerekirse, kentlerdeki tüketici örgütlenmelerinde de temizlik gibi faaliyetlerin hep birlikte kolektif bir şekilde yapıldığı süreçleri görebiliyoruz. Bu tür patriyarkal yapıları kırmaya yönelik bilinçli bir örgütlenme şekli var ama bunları bugünden yarına değiştirmek her zaman mümkün olamıyor. Toplumsal cinsiyet rollerini aynı şekilde devam ettiren birtakım pratikler de var. Örneğin kadınların yemek yaptığı ve mutfakta aktif oldukları mutfak kolektifleri. Bu tür pratiklerin bir yandan da ev dışına çıkıp, aktif olarak etkinliklere katılmak, bunun yarattığı kendine güven, güçlenme süreçlerini düşündüğümüz zaman aslında uzun vadede yine bir dönüşüme yol açabileceğini görüyoruz. O yüzden var olan somut kolektif hareketlerde bu konulara ciddi önem verildiğini görüyoruz.

Bengi Akbulut:

Kadın örgütlenmesi ve bu alternatiflerin arasında ilişki, kesin tanımları olan yapısal bir ilişki değil de biraz daha bağlamsal bana göre. Zeynep'in biraz hattını çizdiği genel şeylere katılıyorum. Ben feminizmin ve feminist iktisadın küçülme hareketinin içine nasıl girdiğinden ya da oradaki çatışmalardan birazcık bahsedebilirim. Küçülmeyi patriyarkanın semptomatik bir durumu gibi görüyorum. Küçülme, kendi kökleri olarak gördüğü entelektüel gelenekler arasında feminizmi ya da feminist iktisadı hiç saymıyor. Bu büyük bir ayıp çünkü büyümenin, kadınların emeğini nasıl görünmez hale getirip, çok ucuz olması üzerinden yükseldiğini aslında ilk anlatmaya başlayan grup feministlerdir. Toplumsal yeniden üretim, ev içi emek gibi yani bütün bu tartışmalar uzun süredir yapılmaktayken bir anda küçülmeciler ortaya çıkıp "büyüme çok kötü" derken hiç feministlere referans vermemeleri büyük bir sorundu. Şimdi bu yavaş yavaş kırılıyor ve oradaki entelektüel ve politik emeğin hakkı feministlere birazcık daha görünürleştirilerek veriliyor.

Bir ikinci mesele şimdi bahsettiğimiz somut küçülmenin ekonomisini örgütleyecek olursak kâr amacından, büyüme amacından, birikim amacından vazgeçmek, daha çok ihtiyaçların karşılanması, ihtiyaçları hem kendi kendimize

karar vermemiz hem de kendi kendimize karşılamamız gibi bir vizyondan bahsetmiş oluyoruz. Yani piyasa, metalaşmış üretim ve emek biçimlerinden çok, ücretsiz ve ihtiyaca yönelik, tam da toplumsal yeniden üretim dediğimiz tür pratiklere daha çok ağırlık verilecek bir ekonomiden bahsediyoruz. Var olan toplumsal cinsiyet ilişkileri ve ataerkil düzende bu üretim türünü hayata geçirirsek, "bütün işleri kadınlar yapacak" gibi bir sonuç ortaya çıkıyor. O yüzden "küçülmeci erkekler", 5-10 sene öncesine kadar bakım ekonomisinin merkez olması gerektiğini savunan yeniden üretim diye bir ütopya çizerken kadınlar, "Bunu diyorsunuz da o zaman küçülmede hep biz mi çalışacağız?" gibi müdahalelerde bulunmaya başladılar. Bu hâlâ devam eden bir tartışma. "Bakım merkezli bir ekonomi ne demektir?", "Bu toplumsal cinsiyet üzerinden nasıl örgütlenen bir ekonomi olur?" ya da "Bir bakım ekonomisini ya da ihtiyaç temelli bir ekonomiyi, cinsiyet eşitlikçi bir şekilde nasıl örgütleyebiliriz?" gibi sorulara yönelik üretilen birtakım fikirler var ve bunlar daha çok tartışılmaya başlanıyor. Bunlardan bir tanesi; toplumsal yeniden üretimin müşterekleştirilmesi dediğim yani toplumsal yeniden üretime dair emeğin toplumsal cinsiyet açısından bir özelleşme olmadan demokratik bir şekilde örgütleneceği bir vizyon yaratmak.

Bilge Işık:

Çok teşekkür ederim. Zamanımızı aşıyoruz ama izleyicilerimizden gelen son bir soru var. Onu da paylaşmak istiyorum. "Görünürlük yerine, bağlamı içinde kabul edilebilirliği başka bir deyişle asgari müştereklerde sade ve net bir ifade biçimini öncelemek daha gerçekçi olabilir mi?". Burada "kabul edilebilirlik" derken tam olarak ne kastediliyor bilemiyorum ama sizin kafanızda bir çağrışım yarattıysa oradan başlayabiliriz.

Zeynep Kadirbeyoğlu:

Benim görebildiğim kadarıyla; daha ayakları yere basan, daha sade ve net bir şekilde ne yaptığını, ne hedefi olduğunu anlayabileceğimiz oluşumlar kastediliyor. Aslında bir dertleri olduğunda insanların bir sorun varsa bu soruna dair örgütlenip katılımcı ve kendi kendini yöneten mekanizmalar kurarak çeşitli kamu otoritelerini veya yerel yönetimleri harekete geçirmeye çalıştıklarını görüyoruz.

Yani bir derdiniz varsa ve sizinle benzer şekilde bu dertten muzdarip başkaları varsa onlarla bir araya gelip bunu konuşup bir çözüm üretme noktasında harekete geçtiğinizde zaten bunu sade ve net bir ifade ile yapıyorsunuz. Herkesin birbirini anladığı noktada harekete geçebiliyorsunuz ve deneyerek birtakım şeylerin olduğu, birtakım şeylerin olmadığı ama mutlaka deneyimlerin biriktiği ve ileriye yönelik de bunların iz bıraktığı süreçler oluyor. Bunu da şöyle örneklendirebilirim; bahsettiğim kent konseyleri Türkiye'de belirli nüfusun üzerindeki bölgelerde belediyelerde kanunla zorunlu hale getirildi. Ama birçok yerde bu kâğıt üzerinde kaldı. Bursa'da Nilüfer Belediyesi, İzmir'deki kimi kent konseyleri ya da Çanakkale'deki kent konseyi çok aktifti. Yıllar içerisinde bir envanter çıkarmaya çalışmıştık ama her akademik çalışmada olduğu gibi biraz sarktı. Birkaç yıl sonra tekrar o envantere dönüp baktığımızda ilk çalışmada aktif olmadığını gördüğümüz birtakım kent konseyleri aktif hale gelmişti. Ne oldu da aktif hale geldiler diye baktığımızda, orada; ormansızlaşma, ağaç kesimi, birtakım organize sanayi bölgesi kurulması gibi çevresel konularda sorunlar yaşadıklarını ve bu dertlerin insanları bir araya getirdiğini, bu konuda mücadele vermeye ittiğini gördük. Ben bunu farklı alanlarda yaptığım saha çalışmalarında da gördüm. Örneğin, Bergama'da yaptığım çalışmada bir amca; "Ben eskiden televizyonda memurları görürdüm, çıkarlar sokağa 'Zam alamadık, şunu yapamadık.' diye protesto ederlerdi. Bunlar vatan haini derdim. Sonra anladım ki insan derdi olunca sokağa çıkıyormuş. Şimdi anlıyorum onların da o zaman demek ki bir derdi vardı. Çünkü şimdi bizim bir derdimiz var ve biz de sokağa çıkıyoruz. O zaman demek ki başkaları da dertleri olduğunda seslerini duyurmak için, farklı yöntemler seçip ve bir araya gelerek haklarını talep ediyorlar" demişti. O yüzden bence insanlar aslında gerçekten bir şeyleri değiştirebileceklerine inandıkları noktada bir araya gelerek çok ciddi fark yaratabilirler diye düşünüyorum.

Bengi Akbulut:

Türkiye özelinde değil ama başka ülkeler özelinde örneğin benim şu an yaşadığım şehir Montreal'de ciddi anlamda böyle kooperatifler var. Dayanışma ekonomilerinin güçlü olduğu iddia edilen bir yer burası. Ama baktığınız zaman bu kooperatiflerin birçoğu özellikle orta, orta altı sınıf ya da işçi sınıfının gündelik ihtiyaçlarını, gündelik hayatını idame ettirmeye dair eğitim, çocuk bakımı, konut, gıda gibi ihtiyaçlara gerçek bir alternatif sunmuyor. Burada bir temassızlık oluyor.

Ne ihtiyaçlara cevap verebiliyor ne de onun etrafında bir toplumsal hareketlenme oluyor. Bu açıdan benim aklıma Arjantin'deki işgal fabrikaları geldi. Burada çoğu kriz sonrası işsiz kalan işçilerin sonradan gidip işgal ettikleri, üretimi ele geçirdikleri fabrikalar olduğu için yerelle ilişkileri çok daha farklıydı, amaçlarının ne olduğu çok netti. Sonradan patronlar polis eşliğinde geri dönüp o fabrikayı geri almaya çalıştıklarında bütün mahalleli çıkıp orayı savundu. Benim için de bunları çağrıştırdı.

Bilge Işık:

Çok teşekkür ederim. Aslında politik ekonominin kendisinden söz ederken hayatın nasıl da ortasında ve nasıl da belirleyici olduğunu kaçırmamak gerekiyor. Belki de burada insanları bir araya getirmenin temel motivasyonlarından biri olarak görmek de iyi bir bakış açısı sağlayabilir. Çünkü hepimiz için çok zaruri bir şey. Ekonomi olmayınca yaşamı birçok boyutuyla sürdürebilmek çok da motivasyon yaratamıyor ve ekonomi hakikaten bu yeni ve başka bir dünyayı mümkün kılmaya dair çok temel bir yerde duruyor. Çünkü ekonomi, kimsenin vazgeçemeyeceği kimsenin yok sayamayacağı, onsuz hayatını sürdüremeyeceği bir noktada. Bu anlamda birlikte durabilmeyi sağlayan bir alan. Çünkü herhangi bir bireyin ekonomisine saldırıldığı anda çok yaşamsal bir tepki verebiliyor. O amcanın dediği gibi sorunu olmayan sokağa da çıkmıyor, sorunu olmayan, dayanışmaya da girmiyor. Burada ne yaşadığımızıza bağlı olarak veya kendimizi nereye konumlandığımızın da izdüşümünü gösteren doğal bir akış çıkıyor. Çünkü çok temel bir ihtiyaçtan söz ediyoruz. Bu açılan alanda bir şeyleri tartışabiliyor olmak da önemli.

"Biz birlikte ütopyaları düşünmek yerine distopyaları konuşup 'umarım böyle olmayız' diyoruz. Geleceği iyileştirmek yerine kötüleşmesini nasıl durdurabiliriz diye düşünüyoruz." Belki bugün bu sohbet tam da bu refleksi dair yeni soru imkânları yaratan bir alan kurdu ve ben de bu açılan alanın kendisini gezilmeye ve orada kalınmaya çok mümkün bir alan olarak görüyorum. Evet, duygumuz bizi kaotik ve umutsuz bir yere konumlandırıyor ama sizin konuşmalarınızda da sıkça altını çizdiğiniz iz meselesi çok önemli. O izlerin sonuçlarına bakmadan, o izlerin yarattığı etkiyi sahiplenebilmenin yolunu daha fazla göz önünde tutmak gerekiyor diye düşünüyorum.

Zeynep Kadirbeyoğlu:

Bu yoruma da gönderme yaparak son düşüncelerimi paylaşayım. Aslında bir şeylerin nasıl daha iyi olabileceğini düşünmekle bir şeylerin daha kötü olmasını engellemek birbiriyle çok zıt şeyler değil. Çünkü birtakım sorunlar çerçevesinde bir araya gelip ortaklaşa bir şekilde elimizi taşın altına koyduğumuz noktada aslında biz daha iyisinin nasıl olabileceğini de birlikte oluşturmaya başlıyoruz. Evet, kimi zaman çok karamsarlığa kapılabiliyoruz ama bir yandan da umudu elden bırakmadan mücadele etmeye devam etmemiz gerekiyor. Çünkü en iyi haklara sahip olduğumuz bir toplumda bile bu haklar hiçbir zaman gökten zembille inmiyor. Bunlar için mücadele ediliyor. Bunları korumaya devam etmediğimiz takdirde de her an elimizden alınabileceğini biliyor olmamız gerekiyor. Bunları hayata geçirirken hep farkında olmamız gerekiyor. Yani hayat aslında böyle mücadeleler ve dönüşümler serüveni ve bunları bu şekilde kabul etmek gerekiyor. Daha adil, daha eşitlikçi bir toplum yaratmak için çalışmaya devam etmemiz gerekiyor.

Bengi Akbulut:

Bir şeyleri daha iyi yapmak için önce o şeyleri yapabileceğimiz alanı açmamız gerekiyor. O da çoğu zaman işlerin daha kötüye gitmesini engelleyecek şeydir. İşlerin daha kötüye gitmesini direnişler, boykotlar, bir hayır deme hali ya da örgütlenerek kendimizi koruma haliyle engelleriz. Bir yandan karşısında mücadele ettiğimiz işleri daha kötüleştiren şeyi de bozma halidir aslında. Örneğin "istemezükçülük", Türkiye'de siyasi iktidarın çevre hareketlerini karikatürize etmek için kullandığı laftır. "İstemezük" tam anlamıyla "artık geçemezsiniz" demenin yanı sıra aslında bir tür kalkınmacılığın da reddi. Ben daha fazla burada yol olsun, alışveriş merkezi olsun, havaalanı olsun istemiyorum. Orada aslında onu reddederek dayatılan hegemonik olan, büyüme, rekabetçi, neoliberal zihniyete de hayır diyor. Ona hayır dediği anda işlerin daha kötüye gitmesini engellerken bir yandan da orada kolonize edilen toplumsal tahayyülü başka örgütlenme pratiklerine, arzulara, ilkelere, prensiplere açıyor. Bazen bunlar sinerjik bile olabilir diye düşünüyorum.

O yüzden bu işlerin daha kötüye gitmesini engelleyeceğimiz yan yana gelmeler, kolektiviteler, beraber daha iyisini tahayyül edeceğimiz kolektif hareketler de olacak. Harekete geçerken umutsuzluğa kapılmadan, elimizde nelerimiz var diye bakmalıyız.

Bilge Işık:

Çok teşekkür ediyorum. O halde çatlaklar bizim rotamız oluyor ve her açıdan aralardan sızmaya çalışıyoruz. Değerli katkılarınız için çok teşekkür ediyorum. Bugün Muhtemel Gelecekler Programı'nı kapanış oturumumuzla sonlandırıyoruz. İki ay boyunca çeşitli alanlardan çok zengin tartışmalar yürüttük. Bütün tartışmalarımıza referans veren ve bizi gündelik hayatın içinde de çok daha pratik bir noktada düşünmeye sevk eden bir oturum oldu. Sevgili Bengi Akbulut'a ve Zeynep Kadirbeyoğlu'na katkıları ve bizimle birlikte oldukları için çok teşekkür ediyoruz. Ayrıca Muhtemel Gelecekler Programı'nın destekleyen Türkiye Fransız Kültür Merkezi'ne (Institut de Français de Turquie) de teşekkür ederek kapanış oturumunu nihayetlendirmek istiyorum.

